

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI.

B E S E D A

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO II.
ŠT. 12.

Revija »BESEDA o sodobnih vprašanjih« izhaja mesečno. — Izdaja in urejuje jo za konzorcij Pitako Vilko. — Uredništvo in uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 22/I (Delavska zbornica). — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani, Wolfova ulica št. 1. (Predstavniki A. Kolman.) — Revija stane letno Din 50.—, polletno Din 25.—, četrtletno Din 15.—; za Avstrijo letno Sil. 8.—; za Nemčijo letno RM 5.—; za vse ostale države S 150.—. — Naročnino je pošiljati na čekovni račun poštne hranilnice v Ljubljani, št. 16.099, telefon št. 2265. — Rokopisov ne vračamo.

Vsebina

Ruda Jurčec: **BAJESLOVJE V POLITIKI** — Jože Pokorn: **SPREMEMBA GOSPODARSKEGA REDA** — B. Traven: **USTOLIČENJE NA INDIJANSKI NAČIN** — V. P.: **REVOLUCIJA ZVERIŽENEGA KRIŽA** — **PREGLAD:** Tuja kritika o mladem slovenskem pisatelju, našem sodelavcu — **Letošnja svetovna žetev pšenice** — **OCENE:** Vera Stein-Erlich; Kolektivni rad u savremenoj školi; Elizabeta Barret-Browning; Portugiški soneti; Georges Verré, Robijaši, kolonisti i kanaci — **Mlade Zarje** — drugič in zadnjič.

B E S E D A

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO II.

DECEMBER 1933

STEV. 12

Ruda Jurčec:

Bajeslovje v politiki

V oblikovanju naše politike prehajamo danes v zanimivo dobo razvoja. Za edino življenja vredno in važno se bo proglašalo le to, kar je večno trdno, kar je filozofsko kolosalno, kar je zmožno odločilnega turnirja, recimo za spopad med katolicizmom in komunizmom. Nekateri politični akrobati so bili vendarle končno toliko prefrigani, da so zopet enkrat slovensko politično načelnost ogoljufali s svetovno-nazorno politično načelnostjo. Pa kako bi tudi ne; saj jih zato opravičuje g. Mussolini na levi, ki da komaj čaka na to, da nas pohrusta; na severu jih navdaja z mučnimi skrbmi Hitler, ki bo najbrž že jutri naš mejaš na Karavankah; v Budimpešto se vračajo stari božjepravni dinastični režimi, ki bodo hkratu s Kemalovo pomočjo tam za turškim gričem zvarili v obliki balkanskega pakta mogočen blok proti politični invaziji rdeč-karskih, defetističnih, separatističnih in internacionalističnih bacilov. Zmeda, ki se sedaj v srednji Evropi ustvarja, je končno vendarle uspela v toliko, da je posameznim narodom in razredom izbila iz rok njihove grozeče politične krušne karte. Ideološki balzam pa, ki ga sodobna naša politična zmeda lahko prenese, lahko ustvari le politična debata višjega reda, za katero ni treba biti v skrbeh: agitacija proti kapitalizmu je nemogoča, ker se je ta zdaj vendarle, če tudi z diktatom od zgoraj, povsod znašel na isti liniji. Za premoč ideološke plati teh političnih programov pa bodo razmere, proti katerim se človek ne more s svojimi močmi več boriti, ustvarile ono dolgotrajno božjo njivo sporazumnega dela, na katerem more in mora roditi le samo dobro seme.

Neusmiljeno se poigrava z nami hudomušna zgodovina. Kadar smo takorekoč bili najbližje svoji neposrednosti, pa pride na neko točko zemeljskega kometa orjak, ki nas preplaši s svojim ugankarstvom. — Politična pomlad evropskih narodov v l. 1848. nam je tako močno zasijala, da nas še dobro vzbuditi ni mogla in že smo se znašli v najhujšem metežu politične borbe devetnajstega stoletja. In se še nismo dodobra izluščili iz odklonjenega liberalizma v svoj fevdalno utemeljeni politični klerikalizem, že smo zagledali na obzorju Marxovo brado in se je ustrašili tako, da še Leonove okrožnice »Rerum novarum« nismo prav razumeli in v naročju Dunaja zajadrili v pogubni klerikalizem dvajsetega stoletja, ki nam danes ubija zadnje sveto pojmovanje o vzvišenosti in aktualnosti krščanske politike. Vsak zunanji pojav v evropski politiki je na nas sicer filozofsko upravičeno vplival tako, kakor je pač moral in smo pod vplivi teh pojavov v slučaju nevarnosti zbežali zmiraj okoli tiste

točke našega narodnega življenja, ki se nam je za našo narodno in politično dobrobit zdela najdostojnejša in najzaupljivejša vrednota. Pomagalo je k temu še to, da je bila naša politična izšolanost minimalna in da tako tudi naravna politična instinktivnost ni doživela takih razočaranj, ker onih ni bilo še toliko, ki bi mogli taka razočaranja po svoje izrabljati.

Ustvarjanje zmede v liniji političnega programa pa se danes pripravlja kot podlo narodno izdajstvo. Prav nič namreč ne drži, da govori nemški in italijanski fašizem proti našim osnovam. Prav nič dalje tudi ne drži, da pomeni fiasko Ženeve končno tudi le klopoto idealom treznega internacionalizma. Prav nič pa tudi ne drži, da oblikovanje modernega francoskega, nemškega in ruskega imperijalizma opravičuje našo hlapčevsko zaverovanost v bodočnost kakega porajajočega se drugega imperijalizma.

Bistvo naše politične orijentacije ostaja kljub temu le isto in je naravni razvoj uspehov in izkušenj naše politike v devetnajstem in našem stoletju. Naše politično otroštvo devetnajstega stoletja je opravičevalo prav zares takratno politično bajeslovje, ki se je pozibavalo iz zlatih jasic Rima v podnožje zlatega prestola na Dunaju. Prav nikjer pa danes ni opravičila za ustvarjanje bajeslovja z izrabljanjem političnih elementov tako, da naj govorijo samo nam v škodo in le v prid tistim političnim profinjencem, ki znova hočejo s svetovno-nazorno, filozofsko izklesano utrjenostjo zakriti ostudno politično dlakocepstvo kompromisarstva, ki danes ne more pomeniti drugega ko zatajitev nujnosti naše koncentracije, kateri smo prihajali že tako blizu, da je bilo nekaterim dosedanjim monopolizatorjem prav nujno, da temu naravnemu političnemu hotenju izpodbijejo dno s tem, da si znova privoščijo kanibalski ples med katolicizmom in marksizmom.

Pa poglejmo si to politično bajeslovje malo bližje! Ali je to bajeslovje res nujno politično zlo, ki naj ga prenašamo kot naše manjše zlo, da s tem preprečimo večjo nesrečo, ki bi nas lahko oropala one naše politične individualnosti, ki jo že imamo.

Dva politična tokova sta pri tem opazovanju predvsem važna. Naravni kulturni razvoj vsakega posameznega naroda v občestvu ostalih narodov in njegovo naravno ustvarjanje svojega političnega programa v okviru ostalih narodov. Predvsem moremo pri tem vzporejanju ugotoviti že tole dejstvo, da mi zaključkov mednarodne politike do l. 1925 nismo mogli doživljati tako, kakor so jih doživeli ostali evropski narodi, ki so l. 1918 vzklili v svojo popolno svobodo. Vkljub temu, da je bil naš kulturni razvoj v devetnajstem stoletju silno hiter in instinktivno močnejši od razumskega tehtanja vseh vrednot, ki smo jih v svoj narodni kulturni program presnavljali, ravno radi čuta instinktivne samoobrambe nismo zmogli ustvariti odločnega samostojnega političnega programa, ki bi evoluiral korak za korakom hkratu z ostalimi programi in političnimi oblikami evropskih narodov. Ker je bil takrat enoten korak med kulturnim razvojem in političnim ustvarjanjem v našem narodu še nemogoč, je bilo skorajda razumljivo, da smo se v politiki izživljali v okviru tipičnega političnega bajeslovja, kar je bil prav za prav v bistvu Mahničev klerikalizem in še bolj nezadostno doživeti slovenski liberalizem. Prav nič nas v tem oziru ne opravičuje dejstvo, da je i Dunaj živel v gloriiji klerikalizma in je Berlin visel skorajda 60 let na nitki centra. Dunajski in berlinski sistem sta sama že v svojih božjepravnih dinastičnih fikcijah zahajala v razliko od ostale Evrope v bajeslovje in nenadni pojav druge internacionale ob polovici prejšnjega stoletja je le še povečal plodovitost strahu in zmedenosti, ki je opravičevala i naše i tuje kulturno in politično bajeslovje. Važno je pa pri tem omeniti to, da se v ostalih vladavinah zapadne Evrope, kjer je demokracija zmagala že

pred nastopom druge internacionale, ta razvoj kulturnega in političnega ustvarjanja ni mogel razvijati v tej obliki čudnega političnega incesta. Kjer se tradicionalno gledanje na kulturne in politične novotarije ni hotelo umakniti, je počasi umrlo in naj si je bilo to katoliško teokratsko ali pa voltairejansko cinično. Kjer pa se je ta razvoj mogel vzdržati v normalnem razvoju, so se vse moderne politične stranke kmalu povzpele do onega suverena kulturnega in političnega ustvarjanja, kjer se druga internacionala ni ubijala v krščanski demokraciji in obratno.

Po svetovni vojni pa se razmere znova poigravajo z našim ravnotežjem kot članom srednjeevropske politične usodnosti. Nekako do l. 1925 smo takorekoč še živeli v veri normalnega razvoja nove evropske politike, ki se je izživljala predvsem v Ženevi. Demokratskih osnov je bilo že dovolj v nas in smo zato lahko pričakovali, da se bomo počasi hkrati z ostalimi evropskimi narodi priborili do nove pravične evropske politične organizacije, v kateri bomo enkrat tudi mi kot popolna politična osebnost doživeli svojo enakovredno demokratsko pozicijo z ostalimi narodi — ker smo iskreno verjeli v poslednji ideal Zveze narodov, nismo čutili toliko bridkosti porajajočih se novih imperijalizmov. Načelnost naše politike v jugoslovanski politiki je bila še zmira tako romantična, da je še celo opravičevala vero v romantično višje vrednost med vsemi narodi, ki je godila našemu miroljubju drugod in doma. Sicer smo že takrat čutili, da naša politična osebnost ni enaka pojmovanju politične osebnosti, kot jo razumevajo ostali naši sosedni evropski narodi, vendar trenutni in močnejši kulturni in politični razmah v novi svobodi ni povzročil nikakih abruptnih očitkov vesti. Leto 1925 pa pomeni prvi sunek našemu mednarodnemu političnemu ravnotežju — Versailleska mirovna pogodba se je začela rušiti in ustvarjati so se začele prve konture novega imperialističnega reda v svetu in v Evropi. Locarno je prvi poskus, kako zvezati imperijalizem Rima, Pariza in Londona z Berlinom, washingtonski pomorski sporazum je prvi poskus, kako razdeliti oblast nad Atlantikom in Pacifikom. V naši sosesčini se je začel razvijati italijanski fašizem, ki je staremu pojmovanju imperijalizma iz devetnajstega stoletja dodal še svojevrstno revolucionarno ogrodje nove politične filozofije. Ta val imperijalizma je seveda vzbudil naravno reakcijo: sleherni narod se je moral izjaviti, kako naj doživi v svojem narodnem bistvu ta preobrat. Odgovor je bil naravno jasn, preprost in zato zmožen odločilnega mladeniškega zaleta. Saj je bilo vendarle prav lahko ugotoviti, katere so naravne osnove novih imperijalizmov, v čem je njihova smiselnost, kdo je njihov zagovornik in kdo je njihov nasprotnik. Jasnost pozicij je tudi v našem narodu prišla točno do izraza. — Zdravega političnega pokreta, ki nas je dovedel do sedanjih naših nazorov, nobena utilitaristična politična komanda ni mogla več ogoljufati za bistvo. Zaključevali smo zato, da morajo vsi novi politični tokovi za nas pomeniti vsaj isto, kar pomenijo v njihovem razvoju ti tokovi za tuje narode. Upamo si skoraj trditi, da smo prvič v zgodovini ujeli mi kot politična osebnost hkraten korak i v kulturnem i političnem razvoju z ostalimi evropskimi narodi z ozirom na svojo samobitnost in da smo v pojmovanju svoje politike prišli do tistega svojelastnega gledanja na politiko, ki tako kot ostale evropske kulture svojo politiko vrednotijo kot prav tako avtonomno kulturno vrednoto, kot je avtonomna kulturna vrednota vsakega naroda umetnost, znanost in slično. Tako se je sodobno gledanje na odnos do politike sprostilo onih i svetovnonazornih, i zgolj materijalističnih, i zgolj nagonskih vezi in tako v gradbi naše politične individualnosti postalo še bližje idealu pravilne mednarodne in občečloveške organizacije.

Ta razvoj je potekal dovolj dramatično in naša velika »nacionalna« drama, ki jo pri tem doživljamo, prehaja danes v položaj naravne, a le malo smešne peripetije. — Hudomušna igra evropskih imperijalizmov nam je zaigrala srbečo ihto, da ne vemo ali smo osmešeni ali povišani. Levičarski in desničarski imperijalizmi se združujejo in če smo danes prisegli na levico, nas bo jutri usoda privedla do tega, da bomo prisegli na desnico. Iz internacionalistov — oh kolika ironija usode — smo tako skoraj da čez noč baje postali slovanski rasisti. Poudarjanje naše politične koncentracije naj bo le pokrita rihta za bodočo našo socialno, kulturno in politično sedmino, ki jo bomo priredili takrat, ko bomo potovali z direktnimi brzovlaki od Jadrana prijetno vedrit na svojo zemljo ob Črnem morju. Ruski sovjetizem ni nič drugega kot ruski caristični nacionalizem v renesansi, ki nam bo v svoji iskreni slovanski navdušenosti pomagal v borbi proti italijanskemu in nemškemu fašizmu. Evropa bo ali fašistična ali rdeča, to je sedaj deviza; in da ne bo fašistična, se zato znova zaverujemo v prvobitne lepote in čednosti hejslovanstva, ki je in ostane še zmiraj najbolj človeško od vseh evropskih političnih sistemov. Ker pa je takrat hudič na človeka najbolj pazljiv, kadar dela globoko pokoro, zato dajmo, fantje, priznajmo preveliko zaverovanost v svoje politične posebnosti in se spravimo, kar pa je strašna rak-rana slovanske politike: Napovejmo boj na nož marksizmu in komunizmu in boljševizmu, da nas bo spremljal blagoslov naših očetov. Vse govoričenje o novi Evropi, o pravični organizaciji srednje Evrope je le zgrehšen idealizem, ki je moral privedi do onega konflikta in preloma v načelnosti naše politike, katerega so izkušenejši politiki itak zmiraj pričakovali; vsa problematika naše politične neposrednosti pa naj z našim prispevanjem utone v harmonično bajeslovje, kjer bo dirigiral oni naš izkušeni politik, ki že raste v aktualnost in ki bo dirigent zato, ker še ni bil v borbi in ima zato pač boljše živce. Demanti bodi popoln in zmaga stare »načelnosti« popolna!

Vse to je tako priprosto, da je res preenostavno, da bi mogli i oni v to verjeti. Vsi tribuni devetnajstega stoletja so govorili proti nam, ker smo se jih bali, še preden smo mogli usmeriti svoj korak z normalnim kulturnim in političnim razvojem, ki so ga ti tribuni uveljavljali in ga tudi izvedli, kakor so si ga izmišljali. Problemov liberalizma, klerikalizma in marksizma ne bomo spravili s sveta na ta način, da jih proglašamo za propale. S tem da se proglašajo za mrtve, se prav nič ne zanika dejstvo, da so ti politični sistemi tudi v našem narodu doživeli svojo preizkušnjo. Da je ideologija fašizma popolnoma nasprotna našemu hotenju, ne izražamo s tem samo tega, da v zmago fašističnega imperijalizma v Evropi ne verujemo, ampak izražamo s tem tudi svoje prepričanje, da fašizem ni zmožen univerzalizma, ker je v sebi popolnoma divergenten in je v Evropi univerzalen le v toliko, kolikor je izraz splošne evropske politične reakcionarnosti. Kakor je po francoski katastrofi l. 1871 zavladovalo desetletje delirija francoskega nacionalizma pod Gambetto in Derouledoom, njegove ideje vkljub temu niso vzdržale, ampak so v politiko prodrle teorije francoskega naturalizma in simbolizma, ki sta posredno tudi otroka sedanske katastrofe. Mogoče da se bo ta reakcionarnost razbohotila še z zanimivimi izrastki klerofašizma ali pa konservativnega korporativnega ustavnega življenja, vendar to ne more imeti drugih posledic kot le to, da bistvo in ideal pravega političnega ustvarjanja, ki je naturno in imanentno v človeškem bitju, le še oživi. Zato pa je le potrebno, da se narodi in razredi, ki so prvi ustvarjalci nove politične kulture, zavedo, da je nujno potrebna rehabilitacija vseh političnih vrednot. To pa je možno le tedaj, če se ti narodi in razredi v polnem

razmahu svoje osebnosti zavedo, da so le oni nositelji prave politike v nov duhovni in družabni red sodobne Evrope. Politika ni bajeslovje in zato ni koeficient svetovno-nazornih in historičnih odvisnosti.

Jože Pokorn:

Sprememba gospodarskega reda

(Konec.)

2. Monopolski industrijalizem.

Kakor hitro je stopil liberalni gospodarski red v praktično življenje, so vsi gospodarski faktorji drug za drugim, bodisi odkrito, bodisi prikrito napovedali boj osnovnemu načelu tega sistema: svobodni gospodarski tekmi, ki naj bi bila po zamisli liberalne gosp. šole poročstvo za gospodarsko uspešnost in pravičnost liberalno individualistične družabne ureditve. Sveži in podjetni rod v Ameriki se je spustil v boj neposredno na lastno pest, v Evropi pa so začeli klicati na pomoč državno oblast.

Prvi in najmočnejši udarec je dobil princip svobodne gospodarske tekme z uvedbo zaščitnih, oziroma kakor so jim v začetku rekli, vzgojnih carin. S tem, da so se posamezne gospodarsko manj razvite države obdale s carinskimi zidovi, da bi same vzgojile lastno domačo industrijo, je bila svobodna gospodarska tekma med državami zatrta ali vsaj znatno otežkočena. Pa tudi drugače je morala država, kateri so liberalni teoretiki prej s tako omalovažujočo kretinjo odrekli vsako gospodarsko funkcijo, polagoma začeti posegati s svojim vplivom in gmotno pomočjo v gospodarski proces. Proti načelom gospodarskega liberalizma se je to postopanje zagovarjalo, češ da terja gospodarski napredek, da se v njegov voz vprežejo vse, torej tudi javne sile. Tako je začela država polagoma urejati gospodarstvo s predpisi, uredbami, zakoni in podpirati s carinsko zaščito, tarifno in kreditno politiko, raznimi pospeševalnimi akcijami in direktnimi subvencijami ter še s tisoči in tisoči drugimi posrednimi sredstvi. Nastopila je doba državne »gospodarske politike«. Ko so si delavci pribojevali koalicijsko (združevalno) pravico, je postalo samo ob sebi umevno, da so tudi zveze in dogovori med podjetniki v namenu enotnega nastopa napram konzumentom in delavstvu dovoljene, moralno in gospodarsko opravičljive.

Vse te uredbe, od carinske zaščite preko državne gospodarske politike v najrazličnejših oblikah do koalicijske svobode, so imele namen, zaščititi »ubogega« pridobitnika napram sistemu svobodne konkurence, ki mu ni dala spati, niti v miru použiti s trdom prisluženih večjih ali manjših dohodkov. Če bi ta sistem »omiljevanja gospodarskega tekmovanja« pred konkurenco vse gospodarske skupine enako zaščitil, ali kar bi bilo še pravilnejše, branil slabейše skupine, o katerih smo govorili v prejšnjem poglavju, izdatnejše od močnejših, bi ravnovesje, ki si ga je zamislila liberalna gospodarska teorija, med posameznimi gospodarskimi skupinami, kljub delni ukinitvi svobode tekmovanja, vsaj teoretično ostalo. Doba državne gospodarske politike pa pade v čas hitrega in mogočnega tehničnega razvoja, v katerem so vse države tekmovala med seboj v pospeševanju industrije, razmah, kateri jim je obetal gospodarsko moč in

napredek. Zato ni čudno, če je bila dobrot gospodarske politike in carinske zaščite deležna predvsem industrija.

Industrijskim podjetnikom, ki so se kmalu šteli za najpotrebnejši in narodnemu gospodarstvu naikoristnejši faktor, pa ni bilo dosti, da so preskrbeli sebi zaščito, temveč so na drugi strani zahtevali, da so te zaščite le s a m i deležni, zahtevali so, da mora za delavstvo na trgu delovne sile še vedno veljati načelo svobodne nezaščitene konkurence, isto svobodo so zahtevali tudi za kmetijske pridelke. S tem so dosegli, da kmet ni mogel pri ceni svojih pridelkov zaslužiti nikake rente in nobenega podjetniškega dobička, ker je bil brez zaščite izpostavljen domači in vedno hujši tuji konkurenci. Če so pa kmetijski pridelki poceni, je poceni tudi delavčevo preživljanje. Pri razvijajoči se tehniki je stroj vedno bolj izpodrival delavca, zato je bila na delovnem trgu vedno večja ponudba na delovnih silah kot pa povpraševanje. Zaradi te nadponudbe so se mezde vedno gibale okoli višine stroškov za golo življenje, kateri stroški so pa prav zaradi nizkih cen kmetijskih pridelkov ostali razmeroma zelo nizki. Trg industrijskih izdelkov je pa ščitila carina pred tujo konkurenco in jim je gospodarska politika države nudila vedno večje ugodnosti in prednosti ter tudi domačo konkurenco zmerom bolj utesnjevala in omiljevala. Industrijski podjetniki so torej dosegli dvoje: produkcijski stroški so se držali večinoma na najnižji mogoči višini, cene njihovih izdelkov so bile pa vedno manj izpostavljene svobodni konkurenci, ki bi jih zniževala. Seveda je bilo to krivično nesorazmerje po različnih strokah različno.

Čim slabejša je bila konkurenca, tem manjši bi moral biti podjetniški dobiček, ker je bil tem manjši riziko, pod katerim je podjetnik produciral, v resnici se je pa stvar obrnila. Čim šibkejša je bila konkurenca za industrijske izdelke, tem višje cene so lahko podjetniki nastavliali; ker je pa konkurenca za kmetijske pridelke in delovno silo ostala nezmanjšana, so ostali produkcijski stroški industrijskega podjetnika vedno na minimalni višini, zato se je pa napetost med produkcijskimi stroški in prodajnimi cenami industrijskih izdelkov in s tem podjetniški dobiček stalno večal. Posledica tega tako popravljenega enostranskega liberalnega gospodarskega reda je bila, da se je kopičilo premoženje industrijskega kapitalizma na račun dela kmetov in delavcev.

Prizadevanje industrijskih podjetnikov se pa na tej točki še ni ustavilo. Pri še tako omejeni konkurenci zahteva podjetniško delovanje napora in pazljivosti in še vedno obstaja neko tveganje za doseg uspeha, zato je bil že od vsega začetka namen podjetnikov, sploh vsako tekmo uničiti in si ustvariti monopolno stališče na trgu. Zato so se že zgodaj pojavile težnje posameznih močnejših podjetnikov, uničiti vse svoje tekmece, če pa to ni šlo, pa stopiti z njimi v dogovor, na podlagi katerega se določijo enotne cene, enotni prodajni pogoji, določijo se količina blaga, ki naj ga izdela posamezno podjetje. Po navadi tako združena podjetja ustanovijo skupno prodajno centralo, kamor vsi posamezni obrati oddajajo svojo kvoto. Tiste vrste blaga ne moreš zato nikjer drugje kupiti kot pri tej centrali. Če se pa ne ustanovi taka prodajna centrala, se določijo posameznim podjetjem rajoni, v katerih jim druga podjetja sploh ne konkurirajo. Tako združena podjetja nastopajo napram konzumentom in delavcem kot enota pod enakimi pogoji. Taki dogovori med podjetniki, ki producirajo ene vrste blago, se imenujejo v literaturi navadno karteli, koncerni, itd.

S tako monopolizacijo ene produkcijske stroke se popolnoma spremeni zanj funkcioniranje tržnega mehanizma. Cene za tisto blago se ne določajo

več po zakonu o ponudbi in povpraševanju, temveč jih monopolisti preprosto konzumentom narekujejo. Je to sistem stalnih, enotnih cen, na katere konzumenti s svojim povpraševanjem, zlasti pri življenjsko neobhodno potrebnih predmetih, nimajo nobenega vpliva. Ni še vsa produkcija kartelirana, zlasti ne v gospodarsko manj razvitih deželah, vendar število kartelov posebno po vojni z veliko hitrostjo raste, tako da lahko rečemo, da so danes že vse važnejše produkcijske stroke v rokah monopolskega kapitalizma. V Nemčiji n. pr. je že preko 2500 različnih kartelov, pa tudi pri nas je monopoliziranih veliko več podjetij, kot si predstavljamo.

Monopolski način produkcije prinese neko urejenost v izmenjalni proces, izloči pa popolnoma gospodarsko tekmo in s tem tudi vsako podjetniško tveganje. Ker ni nobenega tveganja, ni tudi nobenega podjetniškega dobička, ki predstavlja podjetnikovo nagrado za njegovo trgovsko tveganje. Monopolske cene bi se po tem takem morale podati iz sešteta vseh produkcijskih stroškov: cene surovin, amortizacijske kvote lastnih produkcijskih sredstev, obresti za izposojeni kapital, mezd delavcem, plač nameščencem, plače za podjetnikovo delo, oziroma če sam ne vodi obrata, plač njegovih ravnateljev itd. Toda k tem produkcijskim stroškom prišteje monopolist še monopolsko takso, oziroma narekovani monopolski dobiček. Če pri popolnoma svobodni konkurenci (ki smo jo imeli bolj v teoriji, kot v praksi) o kaki večvrednosti ne moremo govoriti, ker predstavlja podjetniški dobiček gospodarsko opravičljivo odmeno za njegovo trgovsko tveganje, če nadalje pri omejeni svobodi konkurence moremo reči, da je podjetniški dobiček vsaj deloma gospodarsko upravičen in da le deloma tvori večvrednost (v praksi se to razmerje skoro ne dá določiti), je monopolski dobiček čista večvrednost in brezdelni dohodek, nekaka taksa, ki jo mora gospodarstvo plačevati poleg rente monopolistu zato, ker je lastnik produkcijskih sredstev.

Monopolist nastavlja svojevoljno cene z ozirom na kupno sposobnost tistega kroga, v katerem hoče svoje blago razpečavati in to brez ozira na produkcijske stroške. V Jugoslaviji se na primer prodaja aspirin po dinarju, v Bolgariji pa po levu, čeprav je lev trikrat manj vreden kot dinar in čeprav I. G. Farben-konzern aspirin za Jugoslavijo ne stane več kot za Bolgarijo in čeprav morda produkcijski stroški petdeset aspirinov ne stanejo en dinar. Vrček piva je stal pri nas tri in pol dinarje takrat, ko je bil hmelj po 120 dinarjev in takrat ko je bil deset. Ko je bil letos pri nas predrt kvasni kartel, je cena kvasu padla za deset dinarjev, torej za eno tretjino, čeprav se je istočasno državna trošarina za dva dinarja povečala. Pred dvema letoma je pa ena članica tega kartela, ko je bila ovadena po banski upravi zaradi navijanja cen, na sodišču dokazala, da nima več dobička pri kili kvasa, kot dva do tri dinarje, vse drugo da so produkcijski stroški. Produkcijski stroški enega gramofona so največ 200 dinarjev, prodajajo se pa po 1000 do 2500 dinarjev. Take primere bi mogli navajati še kar naprej, vendar se že iz teh vidí, kako ogromni so dobički monopolskega kapitalizma in kako so izgubili vsako razmerje do pravih produkcijskih stroškov.

3. Racionalizacija.

Značilna za današnji razvoj pa ni samo monopolizacija produkcije, ampak tudi čim dalje intenzivnejša racionalizacija, ki pomeni dosledno izrivanje človeške delovne sile iz tovarniških obratov in popolno mehanizacijo produkcije. Čudil se je včasih, kdor je prvič obiskal kak moderen mlin,

tovarno, ki je izdelala dnevno po par sto vagonov moke, ko je hodil iz dvorane v dvorano, iz nadstropja v nadstropje, pa ni bilo skoro nikjer nobenega delavca. Take izumrle tovarne, kjer brné samo mrtvi stroji in se le poredkoma sliši kak človeški glas, postajajo danes v vseh strokah moderne in tej modi se pravi racionalizacija. Tega pojava, da se je končno človeštvu posrečilo, da stroj v tako popolni meri nadomešča človeško delovno silo, bi morali biti neizmerno veseli, saj to je bil vendar namen in smisel tehnike, da ustvari človeku v stroju sužnja, ki bo namesto njega delal. Danes je tehnična spopolnitev tako napredovala, da so ameriški strokovnjaki, ki jih je bivši ameriški predsednik Hoover zbral v tako imenovanem Research Cometeju, da proučijo gospodarske možnosti izhoda iz krize, izračunali po dolgotrajnem natančnem proučevanju, da bi danes v Ameriki zadostovalo za popolno in bogato zadovoljitev vseh človeških potreb vseh posameznikov, če bi ljudje delali v produktivnem procesu samo od 25. do 40. leta starosti in samo po 30 ur na teden. Za to ameriško tehnično možnostjo tudi v Evropi (vsaj po nekaterih deželah) dosti ne zaostajamo. Racionalizacija bi torej morala biti pravi blagoslov za človeštvo, v resnici je pa prav narobe; povzročila je, da so desetine milijonov delavcev in nameščencev prišle ob kruh. Kako si je mogoče razložiti to čudovito protislovje?

Gospodarski red, ki ga imamo, je z neomejeno zasebno lastninsko pravico, zaščiteno industrijo, ki čedalje bolj prehaja v monopolno industrijo, in nasproti z nezaščitenim delovnim in kmetiskim trgom, povzročil potom izmenjave blaga in dela na trgu tako razdelitev dohodkov, da delavci in kmetje s svojimi dohodki kljub tehničnemu napredku ne zaslužijo dosti več kot za golo življenje. Ves dobiček, ki ga človeštvu nudi ta napredek, se pa zliva pri podjetnikih in kapitalistih, zato si morejo samo le-ti kupovati lastninsko pravico na kolektivno ustvarjenih modernih produkcijskih sredstvih. S tem pa, da so kapitalistični podjetniki lastniki produkcijskih sredstev, so po današnjem pravnem redu tudi edino oni sami upravičeni uživati vse koristi in prednosti, ki jih ta produkcijska sredstva v vsej svoji moderni tehnični popolnosti nudijo.

Stroj je torej samo tem kapitalistom povečal produktivnost dela, vsi drugi, ki niso lastniki produkcijskih sredstev, so gospodarsko na istem, kot bi tehnike sploh ne bilo in morajo zato prav tako delati, kot bi strojev ne bilo. Korist, ki jo imajo kapitalistični podjetniki od moderne tehnike, se izraža v povišanem dobičku in renti. Namesto, da bi z izpopolnitvijo tehnike tudi delavec in kmet več zaslužil in manj časa delal, ju kapitalistični podjetnik s pomočjo današnjega gospodarskega reda prisili, da ostane njun položaj glede dohodkov in dela isti in spravi poboljšek sam v žep. In če pomislimo, da so vsa produkcijska sredstva, v kolikor niso dar narave, v posameznih deželah ustvarili s kolektivnim delom vsi poedinci, ki produktivno delajo, delavci v obratih, nameščenci v pisarnah, inženirji, vodilni in podrejeni uradniki ter vsi ostali produktivni poklici, četudi niso neposredno zaposleni v produkcijskem procesu, da so kapitalistični podjetniki pri tem igrali le vlogo organizatorjev produkcijskega in razdelilnega procesa, nam bo jasno, kakšno socialno krivico ustvarja družabni red, ki daje vso oblast in korist od tako občestveno ustvarjenih produkcijskih sredstev samo enemu razredu kapitalističnih podjetnikov.

Podjetnik racionalizira svoj obrat tako, da čim več delavcev nadomesti s stroji. Stroji pa predstavljajo kapital, za katerega mora podjetnik plačevati obresti, če si ga je izposodil. Če je pa vložil lastni kapital, si zaračuna prav tako obresti, ki jih nato všteje med produkcijske stroške. Podjetnik namreč nima razloga, da bi svoj kapital zastonj vlagal v podjetje, ker ga vedno lahko

drugam posodi proti obrestim, če bi mu v lastnem podjetju nič ne prinašal. Racionalizacija ima torej, kar se razdelitve dohodkov tiče, to posledico, da se med produkcijskimi stroški zaradi odpuščanja delavcev faktor mezda krči, faktor kapitalna renta pa povečava. V prejšnjem poglavju smo rekli, da imamo v kapitalističnem družabnem redu tri vrste dohodkov: mezdo in plačo za opravljeno delo, rento ali obresti za v uporabo dani kapital ter podjetniški dobiček za podjetnikovo trgovsko tveganje. V monopoliziranih strokah nadomestuje podjetniški dobiček gospodarstvu vsiljena monopolna taksa. Iz teh treh faktorjev je sestavljena cena vsakega izdelka. Med produkcijske stroške se sicer štejejo tudi materialni izdatki, ki si jih mora podjetnik oskrbeti, toda v njih ceni so spet zapopadeni isti trije faktorji: Mezda (plača), renta in dobiček. Na isti način se dajo analizirati tudi davki, javne dajatve itd., tako, da je cena vse produkcije v enem narodnem gospodarstvu vsota vseh treh vrst dohodkov: mezde (plače), rente in dobička. Z enačbo bi to takole izrazili:

$$P = m + r + d,$$

pri čemur pomeni P ceno celokupne letne produkcije v nekem narodnem gospodarstvu, m vse dohodke telesnega in duševnega dela, r rento (obresti), d pa podjetniški oziroma monopolni dobiček.

V menjalnem gospodarstvu ne produciramo neposredno za svoje potrebe, temveč »delamo« dohodke, in sicer vsak v gospodarstvu aktiven ud ene od omenjenih treh vrst. Ker je pa vsota vseh dohodkov enaka celokupni ceni vse produkcije, je vsak ud družbe deležen toliko na celokupni produkciji, kot se je znal udeležiti na dohodkih, vsaj na razpolago mu je tolikšen del produkcije. Z razvojem tehnike se vrednost produkcije vsako leto večja, istočasno se mora večati tudi narodni dohodek in pravilno bi bilo, da bi se sorazmerno večale vse vrste dohodkov. Povedali smo pa že, da kmet zaradi nezaščitenosti redko pride do kake rente ali dobička in da je še za svoje delo slabo plačan, prav tako se iz istega razloga plača delavcev in nameščencev stalno suče okoli stroškov za golo življenje. Podobno je z malimi obrtniki in ista usoda zadeva čedalje bolj tudi izobražence.

Levji delež koristi, ki jih prinaša tehnični razvoj, pride torej na lastnike kapitala in podjetnike, torej tiste, ki živijo od rente in dobička. Z uvedbo popolnega ali delnega monopolnega gospodarstva se predvsem napihne dobiček, ki postaja čedalje bolj samo monopolna taksa. Z racionalizacijo se pa večja delež rente na narodnem dohodku. Razlika med obema vrstama razvoja, ki tečeta vzporedno, je ta, da monopolizem predvsem znižuje oziroma tišči k tlom dohodek od dela, racionalizacija pa vedno večje število ljudi izključuje iz produkcijskega procesa in od mize narodnih dohodkov in ustvarja s tem nov stan brezposelnih, ki morajo živeti od milosti ostalih stanov. Če bi po gornji enačbi vsaki vrsti narodnih dohodkov odgovarjal tudi poseben družabni razred oziroma stan, potem bi s pojavom brezposelnih morali formulo takole spopolniti:

$$P = m + r + d + 0.$$

Brezposelni so torej tisti razred, ki nimajo nobenih dohodkov in torej tudi nobene p r a v i c e do deleža na produkciji, ker k njej tudi nič ne prispevajo.

4. Koncentracija kapitala in krize.

Vzporedno z monopolizacijo in racionalizacijo gre pa tudi koncentracija kapitala, to se pravi, da prehajajo produkcijska sredstva vedno bolj v roke manjšega števila ljudi. Obenem izginja srednji stan, tako da gre razvoj za tem,

da bi imeli v družbi samo dva razreda; na eni strani majhen krog kapitalističnih podjetnikov, na drugi strani pa množice delovnega ljudstva in brezposelnih. Ta razvoj sicer še ne bo jutri zaključen, kot nekateri mislijo, ampak v visoko razvitih kapitalističnih deželah morebiti prav kmalu, drugod pa malo kasneje. V Nemčiji je pred izbruhom krize prišlo na 45 milijonov prebivalcev 60 milijard mark dohodkov, torej povprečno na enega letno 750 mark, na nadaljne 4 milijone prebivalcev 17 milijard dohodkov ali povprečno na enega 4250 mark letno, na ostalih 100.000 ljudi pa 5,5 milijard dohodkov ali povprečno na enega 55.000 mark letno. Srednjega meščanskega stanu je torej v Nemčiji še 4 milijone ali okoli 12% vsega prebivalstva. Tu bo torej zgoraj omenjeni družabni razvoj kmalu pri kraju.

Končni »uspeh« velike civilizacije in vsega ogromnega tehničnega napredka bi torej pri taki gospodarski ureditvi bil, da bi imeli armade brezposelnih beračev, ostalo človeštvo bi pa pri vsem bogastvu životarilo med stradanjem in garanjem, le peščica lastnikov produkcijskih sredstev bi se kopala v razkošju. Ta razvoj pa ovirajo vedno pogostejše se ponavljajoče in vedno bolj ostre gospodarske krize. (Gospodarsko krizo imamo takrat, kadar ne uspevata renta in dobiček; delavci in kmetje so sicer v stalni krizi izza početka kapitalističnega gospodarskega reda, vendar tega »gospodarstvo« ne čuti, zato se tu ne govori o krizi.) V prejšnjem poglavju smo rekli, da krize povzročata neurejenost tržnega mehanizma v liberalnem gospodarskem sistemu, ker se je svoboden trg izkazal v praksi kot nezadosten urejevalec in organizator produkcije. Državna gospodarska politika in monopolno gospodarstvo sta v neki meri omejila to neurejenost tako, da bi krize morale postajati redkejše in milejše, v resnici se je pa zgodilo prav narobe, ker sta monopol in gospodarska politika krizam sicer ena vrata priprla, odprla pa na stežaj druga še veliko večja.

Rekli smo že, da prehaja z monopolizacijo in racionalizacijo vedno večji del narodnih dohodkov na lastnike produkcijskih sredstev v obliki rente in dobička, nasprotno pa isti razvoj povzroča armade brezposelnih, uničuje srednji stan in tišči mezde in plače za opravljeno delo ter cene kmetijskih pridelkov na najnižji možni stopnji. S koncentracijo kapitala pa prehajajo produkcijska sredstva v roke vedno manjšega števila ljudi. (Kot smo že omenili, znaša v Nemčiji pri 50 milijonih prebivalcev ta vrhnja plast samo 100.000 ljudi ali 2⁰/₁₀₀.)

Vsaka racionalizacija oziroma vsaka produkcija s stroji sploh se pa splača in daje rento in dobiček le, če se producira v velikih množinah, ker le tedaj so produkcijski stroški, ki odpadejo na posamezni kos, nizki. Če se na stroju, ki ima kapaciteto 10.000 kosov dnevno, producira samo po 1000 kosov, teh 1000 kosov ne stane veliko manj kot bi stalo vseh 10.000 kosov, če bi se kapaciteta polno izrabila. Tudi ne stane stroj, ki ima kapaciteto 10.000 kosov dnevno, desetkrat več kot pa stroj, ki ima kapaciteto samo 1000 kosov dnevno, temveč morebiti še dvakrat toliko ne. Tehnika ima torej sama na sebi nekak socijalen značaj, ker zahteva produkcijo v masah, če hoče biti smotrena. Moderna industrija mora torej imeti za seboj razsežen in nakupa zmožen trg, če hoče uspevati in če hočejo kapitalisti priti do rente in dobička.

Na trgu vsak lahko pokupi tisti del celokupne produkcije, s kolikršnim delom je udeležen na dohodkih. Zaradi zgoraj opisanega razvoja sproletarizirane množice delavcev, nameščencev in kmetov, ki tvorijo pretežno večino v vsakem narodnem gospodarstvu, izgubljajo leto za letom na kupni moči, ker se njihov delež na narodnih dohodkih vsaj relativno krči. Ta proces se zaostre posebno še z naraščajočo brezposelnostjo. Nasprotno pa pride na

vsakega posameznika vrhnje kapitalistične plasti zaradi istega razvoja leto za letom večja množina dohodkov, katere mu postane pri določenem stanju tehnike nemogoče v celoti konzumirati. (Pri konkretnem primeru Nemčije, ki smo ga navedli, pride na posameznika od zgornjih stotisoč povprečno nad 73 krat toliko dohodkov kot na enega uda delovnega ljudstva.) Ta previšek dohodkov, ki jih ne morejo porabiti kapitalisti neposredno ali posredno, produktivno nalagajo, to se pravi, da se grade nove naprave in tovarne, že obstoječe se racionalizirajo itd. Gospodarstvo se torej deloma preusmerja v produkcijo produkcijskih sredstev, vendar vsako povečanje produkcijskih sredstev ima koncem koncev za posledico še nadaljne povečanje množine konzumativnih dobrin. Isto velja za previšne dohodke, ki so bili zaradi nemožnosti konzumiranja »produktivno«¹ naloženi. Nove tovarne in naprave res dajo zaslužka producentom surovin, novim delavcem itd., poleg tega pa naj prinašajo investitorjem rento in dobiček, ker prav zaradi tega so te investicije tudi izvršili.

Oni vrhnji kapitalistični plasti se torej na ta način dohodki spet povečajo, ker pa še prejšnjih niso mogli porabiti, morejo te nove povečane toliko manj. Previške svojih dohodkov začno zato v obliki posojil izvažati v kapitalistično manj razvite dežele. Ker se pa vsako posojilo izvrši samo formalno v denarju, v resnici pa pomeni izvoz blaga (konzumativnih, navadno pa produkcijskih dobrin), se s takim posojilom razbremeni zgoraj omenjena vrhnja kapitalistična plast obenem previška kapitala in produkcije. Ker se pa ta razvoj vrši v vseh kapitalističnih državah navadno istočasno in se krog industrijsko manj razvitih držav vedno bolj krči, oziroma se le-te s carinsko zaščito hočejo postaviti na lastne noge, se začne divji boj za inozemske trge (gospodarski imperializem). Ko so enkrat vsi inozemski trgi zasedeni ali zaprti, izbruhne kriza, ki dobi v nevezanih strokah izraza v hiperprodukciji, v monopoliziranih pa v omejevanju produkcije.

Hiperprodukcija rodi nadponudbo na trgu in s tem znižanje cen in dobička. Kupna moč širokih slojev se zaradi znižanja cen poveča in tako pride gospodarstvo polagoma spet v ravnovesje. Pri monopolskem gospodarstvu se pa v krizah ta ozdravitveni proces potom znižanja cen ne pojavi, ker monopoli so prav zato tukaj, da preprečijo hiperprodukcijo in nadponudbo in s tem zvezani padec cen. Monopolska industrija zato reagira v krizi na oslabiljeno kupno moč trga s tem, da sorazmerno omejuje količino produkcije. Cene zato kljub krizi ne padejo, temveč se čvrsto drže in se tudi morajo pri intenzivni strojni produkciji. Z omejevanjem produkcije se namreč kapaciteta strojev le deloma izrabi, odnosno se del strojev ustavi, ker pa stroj žre prav toliko obresti, če dela veliko ali malo ali pa nič, zato odpade pri omejeni produkciji na vsak posamezni izdelani kos sorazmerno veliko večji del fiksnih stroškov (amortizacije, obresti itd.), kot pa takrat, kadar je industrija polno zaposlena. Zato morajo cene monopolskega blaga tudi v krizi ostati visoke, da se z njimi lahko plačujejo tudi obresti stoječih in počasneje idočih strojev. Monopolski kapitalizem torej reagira na krizo tako, da jo še bolj zastruje, in nujno pelje v bankrot, ko konzum toliko pade, da se s cenami prodanega blaga ne morejo več kriti obresti za izposojeni in mrtvo ležeči kapital. Krediti »zmrznejo«, »zaupanje zgine«, gospodarstveniki letajo od ene konference na drugo, politiki ustvarjajo nove politične zveze, generali pa rožljajo s sabljami.

Izhod iz take krize je mogoč, če se na lep način odpre kak nov trg, ali se pojavi kak nov izum, ki ustvari nov zaslužek brezposelnim in novo konzumpcijsko možnost tistim, ki imajo preveč dohodkov. Če pa tega ni, sledi nujno bankrot, ki uniči ogromne množine nabranega kapitala, ali pa vojska,

ki stori isto. Vojska in bankrot bosta edina možna izhoda iz krize, kadar bo cel svet industrijaliziran in vladan po monopolskem kapitalizmu. Končni »uspeh« tega gospodarskega reda bo torej, da bo ves tehnični napredek zgornjim plastem lastnikov produkcijskih sredstev služil zato, da bodo gonili človeške množice nekaj časa ob pičlem kruhu z mrzlično hitrostjo producirat dobrine, nato jih pa še hitreje z vojsko uničevati. Tako stanje pa seveda ne more dolgo trajati, ker pomeni razpad ne samo gospodarstva, temveč civilizacije sploh. Do tega stanja tudi ne bo prišlo, ker se v človeški družbi (kot se je to v zgodovini vedno dogajalo) že sedaj pojavljajo čedalje močnejše protisile za zgraditev novega gospodarskega in družabnega reda. Mimogrede povedano, se pa motijo tisti, ki mislijo, da je po stanju gospodarskega razvoja današnja kriza nujno zadnja; kapitalizem ima še široka polja razmaha, preden bo cel svet industrijaliziran in racionaliziran in v rokah monopolizma. Če bi se dalo n. pr. podonavsko vprašanje mirno rešiti ali če odpre Rusija svoja vrata, ima zapadni kapitalizem takoj lahko spet za deset let konjunkturo. Nasprotno pa lahko nova vojska razvoj pospeši, kot je to storila pretekla svetovna vojna.

5. Stanovska država.

Videli smo, da je liberalni gospodarski red (v kolikor se je v praksi uveljavil) zaradi nedostatka organizacije v menjalnem mehanizmu stalno povzročal motnje v produkciji in krize. Monopolski sistem prinaša sicer v gospodarstvo več reda, vendar na drugi strani zaradi vpliva, ki ga izvaja na razdelitev dohodkov, povzroča še hujše in zapletenejše krize, ki postajajo čedalje bolj latentne in morajo nujno voditi do razpada gospodarstva in civilizacije. Monopolski industrializem namreč ob nezavarovanem delovnem trgu in cenah kmetijskih pridelkov povzroča, da lastniki produkcijskih sredstev spravijo v svoj žep vse koristi, ki jih nudi tehnični napredek s tem, da uničujejo srednji stan, ter da tiščijo zaslužek za delo stalno na višini stroškov za golo življenje, da uvajajo v produkcijski proces sisteme, ki delo do skrajnosti intenzivirajo, kljub temu pa ne popustijo od delovnega časa, tako da ustvarjajo armade brezposelnih. Pokazali smo, da ta sistem končno mora sam v sebi razpasti zaradi napačne razdelitve dohodkov. Bistvo problema je torej v pravilni oziroma pravični razdelitvi dohodkov, to se pravi, da gospodarstvo zahteva socialne rešitve.

Ponuja se nam pa mnogo »rešitev«. S tistimi, ki hočejo tehnični razvoj in racionalizacijo zavreti in monopole »prepovedati«, ali tistimi, ki ponujajo srednjemu stanu, kmetom in delavcem socialne obliže, se ne bomo pečali, ker jih nihče več ne vzame resno. Ob zgodovinskem dejstvu, da se človeška narava kljub kulturi in civilizaciji bistveno ne spreminja, tudi ne verjamemo, da bi bilo kdaj mogoče večino človeštva spraviti na tako moralno višino, da bi sistem družabnega gospodarstva kot tak na pravično razdelitev dohodkov ne imel odločilnega vpliva, posebno še, če je ta sistem tak, da ljudi sili k sebičnosti in izkoriščanju. Pa tudi sicer, kaj pomaga, če moralno prekasimo devet desetih človeštva, če ostane za krščansko ljubezen in pravičnost gluha tista deseterina, ki ima v rokah produkcijska sredstva. Za te je pa že Kristus rekel, da jih je težje spraviti v nebesa kot pa kamelo skozi uho šivanke.

Resnejši so oni »reševalci«, ki hočejo gospodarje produkcijskih sredstev prisiliti, da se odpovedo »prekomernim« dobičkom in tistim, ki živijo od

svojega dela, s tem preskrbeti človeku dostojne in tehničnemu razvoju primerne »družinske plače«. Oznanjevalci stanovske države in tretjega kraljestva, Mussolini, Roosevelt i. dr. pravijo, da se dá to doseči z uvedbo stanovskih korporacij. Deloma že imamo razne stanovske organizacije, kot so n. pr. trgovske, industrijske, obrtne, delavske, kmetске, odvetniške, inženirske zbornice, obrtne zadruge, trgovske gremije, društvo industrijcev, delavske strokovne organizacije itd., samo da je sedaj vse to nesistematično organizirano. Nekateri poklici ali stanovi so po večkrat organizirani, drugi pa sploh ne, nekatere organizacije so zasebne, druge na pol javne, tretje pa javnopravne, manjka pa vsem neka enotna medsebojna povezanost in urejenost ter vrhovno vodstvo. Stanovska država pa hoče sistematično iz enotnega vidika organizirati vse stanove. Posamezne stanovske organizacije bi morale biti hierarhično urejene in imeti javnopraven značaj ter obsegati i delodajalce i delojemalce. Imeli bi tako na primer trgovsko korporacijo, kovinarsko korporacijo, tekstilno korporacijo, kmetско korporacijo, korporacijo svobodnih poklicev itd. V vsaki taki korporaciji bi bili včlanjeni vsi podjetniki, nameščenci in delavci, ki delajo v tisti stroki. Namen in naloga teh korporacij naj bi bila, določati razmerje med delodajalci in delojemalci, delovne pogoje, mezde in plače, določati cene izdelkom in pridelkom, nadzirati trg za tisto stroko in zastopati napram drugim korporacijam in napram državi interese svoje stroke. Nad vsemi temi korporacijami bi moral biti nekak državni stanovski parlament, v katerega bi vsaka korporacija pošiljala svoje odposlance, in ki bi imel nalogo izravnati interese posameznih stanov in voditi celokupno narodno gospodarstvo.

V Nemčiji pa n. pr. razumejo zopet drugače ureditev stanovske države, tako, da ne bi vsak poklic ali stroka imela svoje avtonomne korporacije, temveč da bi bili le družabni razredi stanovsko organizirani, imeli bi tedaj korporacijo delodajalcev (lastnikov produkcijskih sredstev), korporacijo nameščencev in korporacijo delavcev, ki bi se nato delile v posamezne stroke. Sploh je teh načrtov več in so nekateri zelo zapleteni, kot je zapleteno današnje gospodarsko življenje. Bistvo vseh teh sistemov pa je, da se hoče gospodarstvo javnopravno organizirati in da postane država kot taka vrhovni organizator in urejevalec gospodarstva. Država naj po svojih podrejenih organih (kar naj postanejo tudi korporacije v eni ali drugi obliki) ureja celokupno produkcijo in izmenjavo, določa razmerje med delodajalci in delojemalci, vodi notranjo in zunanjo trgovino, denar, kredit itd. Stanovska država torej dokončno pomete z gospodarskim liberalizmom. Praktično sicer tega nimamo še nikjer do kraja izvedenega, vendar razvoj gre z veliko naglico v to smer.

Ene same stvari se korporacijski sistem niti v teoriji, niti v praksi noče dotakniti: zasebne lastnine produkcijskih sredstev. Izum stanovske države je torej v tem, da hoče dokončno odpraviti gospodarski liberalizem, da pa kapitalizem ostane. Včasih smo namreč mislili, da je to dvoje nerazdružljivo medseboj povezano.

Ker smo dejali, da je bistvo gospodarskega in socialnega problema v odpravi krivične razdelitve narodnih dohodkov, nas zanima pri zamisli stanovske države samo, kako bo to vprašanje uredila. Ker produkcijska sredstva ostanejo lastnina zasebnih kapitalističnih podjetnikov, se bodo dohodki od celokupne produkcije še vedno delili na mezdo (plačo), rento in dobiček. Kako bo torej korporacijski sistem dosegel, da se renta in dobiček ne bosta navihovala »prekomerno« in s tem povzročala pri delovnem ljudstvu stradeža in

brezposelnosti, v pridobitnem svetu pa kriz, ki končno nujno vodijo do razpada gospodarstva in civilizacije.

Pravijo, da bodo korporacije določale višino mezde (plače), obresti in dobiček in torej tudi blagovne cene. Da bi bilo to mogoče, bi morali biti dani ti-le pogoji:

Kapitalisti bi za to, ker so gospodarji produkcijskih sredstev, ne smeli ne na zakonodajo, ne na upravo niti v korporacijah imeti večjega vpliva kot ostali stanovi, vsa javna uprava bi morala razpolagati z nepodkupljivimi in neodvisnimi uradniki, ki bi se na gospodarsko poslovanje tako dobro razumeli, da bi na primer financer ali pa sodnik lahko prišel v tovarno, pregledal obrat in knjigovodstvo in zanesljivo ugotovil višino produkcijskih stroškov, ne da bi mu mogel podjetnik kaj skriti ali natveziti. Isto izvežbanost in znanje bi morali imeti tudi vsi delavski zastopniki, da bi mogli v korporacijah nastopiti proti delodajalcem s stvarnimi razlogi in številkami.

Delavci in nameščenci bi morali biti od podjetnikov popolnoma neodvisni, njih službe stalne, tako kot zakon sedaj določa za delavske zaupnike. Vsaka tovarna ali podjetje bi moralo poslovati javno, tako, da bi lahko vsak javni organ ali delavski zastopnik vsak čas pregledal cel obrat in pisarno.

Če si bo stanovska država preskrbela tako oblast in tak aparat, bo lahko poljubno določala razmerje med delavskim zaslužkom, rento in dobičkom, pod enim nadaljnim pogojem seveda, da bo dobila kakega podjetnika, ki si bo dal to dopasti. Podjetnik naj bo lastnik produkcijskih sredstev, odgovarja naj za produkcijo, gospodarili mu bodo pa v podjetju drugi in mu poleg tega še določali zaslužek! Takih podjetnikov stanovska država ne bo dobila, posebno še zato ne, ker pobuda za ustanovitev korporacij ni prišla od delavskih množic, temveč od lastnikov produkcijskih sredstev. Ti pa tega sistema ne zahtevajo zato, da bi jim zavil vrat. Dejansko predstavlja korporacijski sistem zadnji obupni poizkus posedujočega razreda, obraniti svojo posest in dohodke pred navali gospodarskih kriz in socialno razgibanih množic. Saj na zunaj se zdi to čisto socialistično urejena družba, porabi vse pridobitve socialnih gibanj, poleg tega pa vpreza državo popolnoma v svoj voz, da bi se na ta način laglje ubranili pred gospodarskimi krizami ter brezposelnimi množicami. Pridržujejo si kapitalisti samo eno: lastnino produkcijskih sredstev in s tem zvezane dohodke.

Pa recimo, da temu ni tako, da se bodo vendarle dobili voditelji, ki bodo imeli voljo, moč in sposobnost, prisiliti lastnike produkcijskih sredstev, da bodo svoje dohodke delili z delavskimi množicami, da bodo torej stanovske države ustvarile one pogoje, ki smo jih zgoraj našteali, da so za to potrebni. Tudi če bi se to zgodilo, moramo reči, da ne bodo nič dosegli. Dokler imajo podjetniki produkcijska sredstva v rokah, ne bodo dali, da bi jim kdo gospodaril v njihovih podjetjih in jim določal zaslužek. Toliko časa je proti njim še tako močna državna oblast brez moči, ker morejo s prikrito sabotažo spraviti vse gospodarstvo v nered. (To velja seveda samo za industrijsko razvite države, to pa hoče vsaka postati, katera še ni). Da je to res, se vidi že sedaj v Ameriki, ko hoče Roosevelt uvesti prav mile reforme, pa so se mu kapitalisti postavili tako uspešno po robu, da nikamor ne more. Pa tudi nemogoče je, podjetje uspešno voditi, če imajo v njem vsi drugi več besede kot pa lastnik sam. Potem pa postane tudi nesmiselno, biti podjetnik, če nima v podjetju nič govoriti, če država ureja vso produkcijo in izmenjavo in če mu celo zaslužek določa.

Če smo videli, da je z uvedbo monopolnega gospodarstva zgubil podjetnik vse podjetniške funkcije, nima v totalni državi, kjer postane gospodarjenje zadeva javne uprave, prav nobenega pomena več, prav tako kot so srednjeveški vitezi z uvedbo plačanega uradništva in najemniških vojsk (nastop denarnega gospodarstva, iznajdba smodnika) zgubili vsak pomen. Čemu naj jim tedaj družba daje oblast nad produkcijskimi sredstvi in čisto brezdelne dohodke, ki poleg tega povzročajo še večer nered v gospodarstvu, stradež množic in brezposelnost? Edina rešitev iz današnjega mizernega stanja je zato odprava stanu zasebnih lastnikov produkcijskih sredstev, stanu delodajalcev in rentijev. Produkcijska sredstva morajo priti v občestveno last, tako da bodo monopolska podjetja vodili in v njih gospodarili tisti, ki v njih delajo.

B. Traven:

Ustoličenje na indijanski način

(Misli ob nastopu novoizvoljenih delegatov v Delavski zbornici.)

Kot pripoveduje pisatelj B. Traven v svoji knjigi »Vlada« uživajo v Mehiki nekatera indijanska plemena precejšnje samouprave, v katerih so si ohranili svoje stare običaje. Tako poroča o plemenu Pebvil, kako ustoličujejo novega plemenskega glavarja. To plemo se deli na štiri rodove, katerim vlada skupni plemenski glavar. Tega glavarja pa volijo vsako leto na novo. Nikdo ne sme biti v drugič voljen. Enakopravnost rodov je zajamčena s tem, da se voli plemenski glavar. Vsako leto iz drugega rodu. Glavarja ne volijo skupno vsi rodovi, temveč ga izbere vsako leto oni rod izmed sebe, ki je prišel tisto leto na vrsto. Tako izbranega glavarja nato tisti rod pripelje na glasovanje vsega plemena, kateremu ga predstavi in se nato vrši slovesna predaja oblasti nad plemenom za prihodnje leto od starega na novega glavarja. To slovesnost Traven popisuje tako-le:

»Ceremonija, s katero nameščajo novega glavarja, se vrši na mikaven način. Sesti dan, potem ko se začne sonce v svojem teku zopet dvigati, po našem koledarju približno 27. ali 28. decembra, se začne slavnost ustoličenja. Ceremonija se je danes popolnoma prilagodila našemu koledarju, tako da se sedaj vrši vedno prvega januarja.

Rano zjutraj ob šesti uri pride ves rod, ki ima v novem letu postaviti glavarja na prostor pred cabildo (uradno poslopje okrajnega glavarstva) in privede s seboj novoizvoljenega glavarja. Vsem pripadnikom ostalih treh plemen je dovoljeno, da tudi pridejo na slavnost. Nekateri moške stečejo v cerkev in zazvonijo. Med tem ko zvonijo zvonovi, zažigajo ljudje umetne ognje. Ljudstvo igra, pleše in veselo razgraja. Imenitni moške njegovega rodu predstavijo novo izvoljenega glavarja pred portalom cabilda dosedanjemu glavarju plemena in njegovim svetovalcem. S tem predstavljanjem je preizkušnja izvolitvenih dokazil končana. Odstopajoči glavar ima nato nagovor v indijanskem jeziku, ki je zavit v pesniško obliko in ki mora biti bržkone že zelo star. Novi glavar odgovarja nato skromno in vljudno. Tudi on govori v indijanskem jeziku in se poslužuje starih verzov, ki so bili za ta obred narejeni gotovo pred tisoč leti ali še več.

Ko po mnogih ceremonijah končno predajo novemu glavarju uradno palico, prineso stol. Ta stol je nizek, narejen je iz lubnatega lesa in je kakor da bi bil pleten. Sedež pa je izdolben v velikosti sedala. Med smehom, vese-

limi šalami in grobimi dovtipi mož, ki prisostvujejo v gručah ceremoniji, potegne sedaj novi glavar svoje bele bombaževinaste hlače na pol navzdol in sede z golo zadnjico v odprtino stola. V desni roki drži uradno ebenovinasto palico s srebrno glavico in sedi veličastno na stolu obrnjenim z obrazom proti vsemu ljudstvu, ki pred njim stoji. Tako sedi resno in dostojanstveno kot da bi hotel začeti svoje prvo slavnostno službeno opravilo. Saia in smeh okoli stoječih mož onemi za trenutek. Zdi se, kakor da bi hoteli vsi po božno prisluhniti prvim pomembnim besedam svojega novega glavarja.

Tedaj pa pristopijo trije možje, ki so bili poslani na to slavnost od tistega rodu, ki bo imel v prihodnjem letu pravico voliti glavarja. Ti možje pri- nesajo glinast lonec, ki je preluknjan z mnogoštevilnimi odduški. Lonce je napolnjen z žarečim ogljem, ki ostane izvrstno žareče radi omenjenih oddu- škov. Z govorom v stihih v indijanskem jeziku razloži eden izmed teh treh mož, kaj je namen opravila, ki ga sedaj začena. Ko neha govoriti, postavi lonce z žarečim ogljem pod golo zadnjico novega glavarja. V govoru je mož razložil, da naj ta ogenj pod glavarjem, ki dostojno sedi na svojem uradnem stolu, ga spominja na to, da ne sedi na tem stolu, da se o d p o č i j e, ampak zato da d e l a za ljudstvo. Ostane naj živahen, čeprav sedi na uradnem stolu; dalje naj ne pozabi, kdo mu je podstavil ta ogenj. Ogenj mu je podstavil tisti rod, ki bo volil prihodnje leto glavarja, in sicer zato, da ga že danes opozarja, da ne postane prilepljen na svojo službo in da z njo preneha, ko preteče nje- gova doba, da se prepreči dosmrtno vladanje in diktatura, ki je ljudskemu napredku škodljiva. Če bi se pa le hotel za stalno prilepiti, potem mu bodo podstavili ogenj, ki bo dovolj velik in zadosti trajen, tako da ne bo ne od njega ne od stola kaj ostalo.

Čim so podstavili lonce z žarečim ogljem, začne pripovedovati ljudem pregovore v verzih odposlanec iz onega rodu, katerega izvoljenec sedaj od- stopa, nato mož iz rodu, ki bo volil prihodnje leto glavarja in končno mož iz plemena novoizvoljenega glavarja. Dokler te deklamacije pregovorov niso končane, se ne sme novi glavar dvigniti s svojega sedeža. Od njegove pri- ljubljenosti ali nepriljubljenosti kot rojaka je odvisno, ali možje, ki govorijo te pregovore, počasi in prevdarno izpojejo, ali z naglico, ki je komaj še dopustna, da ne izdajo čisto jasno svojega namena. Če se zdi možu, ki je zadnji na vrsti, da sta oba, ki sta govorila pred njim, prehitro pela, lahko napravljeno škodo s podvojeno počastnostjo v svojem govoru zopet uspešno popravi.

Glavar pa ne sme, karkoli bi pač čutil, izdati niti z obrazom niti z gibom, kako blizu mu je vročina. Prav nasprotno. Ko so vsi pregovori izpeti, ne sme skočiti takoj pokoncu, kot bi bil vesel, da je »segrevanje« pri kraju, ampak mora posedeti še nekaj časa, da s tem pokaže, da ne misli pobegniti od bolečin, ki mu jih utegne njegova služba pripraviti. Pogosto se začne sedaj še celo sam šaliti. To stopnjuje veselost mož, ki ga opazujejo in željno prežijo na to, da bi pokazal le znak nevšečnosti, da bi ga mogli osmešiti. Čim veselejši so njegovi dovtipi in čim dlje časa sedi, tem bolj raste spoštovanje in zaupanje do njega pri možeh. S svojimi šalami skušajo obrniti smešnost na druge. Tako reče n. pr. komu od okoli stoječih: »Slabič, saj nimaš nobe- nih pljuč, kako pa boš svoji ženi pripravil dobro juho, če si preslaboten, da bi ogenj pod menoj razpihal, da bi mi koncem koncev vendarle postalo toplo. Hej, ti Elizeo, pridi no sem, in odstrigaj preč led, ki se je na mojo nago prirastel.«

Oglje je tudi že precej izžarjeno. Počasi se dvigne glavar, toda led, o katerem je govoril, ni tako nedolžen. Koža se je zelo namehurila in na večih

mestih se vidi sijajno ožgana skorja, katero lahko že kar od daleč zavohaš. Eden izmed prijateljev se mu približa, mu otre zadnjico z oljem in položi nanjo obvezo iz mehko stisnjenih listov, med tem ko mu drugi nudi velike kozarce tequila.

Več tednov ne pozabi novi glavar, kaj je imel pod svojim sedežem. To mu znatno pomaga v prvih mesecih službene dobe, da opravlja svoj posel tako, kakor je narod pričakoval od njega pri izvolitvi. Skoro vedno pa ostane dovolj brazgotin na onem izpostavljenem delu telesa, ne samo da lahko v najvišji starosti dokaže, da je imel enkrat čast biti glavar svojega naroda, ampak tudi, da ne misli na to, da bi se proti običajem svojega ljudstva dal drugič izvoliti za to službo.

Tudi proletarcom resno svetujem, da bi si prisvojili te dobro preizkušene indijanske volilne metode, posebno pri uradnikih svojih strokovnih in političnih organizacij. Ne samo v Rusiji, kjer je najbolj potrebno, ampak tudi v vseh ostalih evropskih deželah. Kjer sta bila Marx in Lenin razglašena za svetnika, bi si mogli pridobiti borbeni proletarci zdaleka več koristnih uspehov, če bi svojim voditeljem vsako leto ob volitvah podstavljali močne stole, toliko bolj živo bi ostalo gibanje. Samo ne obotavljajte se, proletarci. Nikar ne bodite sentimentalni.«

Revolucija zverženega križa

Izmed množice brošur, ki pišejo o hitlerjanskem prevratu, opažamo zanimivo knjižico P. Z. S. Sérrarensa, tajnika »Krščanske strokovne internacionale«. Brošura je izšla v nemškem, francoskem in nizozemskem jeziku in obširno popisuje zlom krščanskih strokovnih organizacij v Nemčiji in »idejno« ogradje nacionalnega socializma.

Takoj, ko je prišel Hitler na oblast, so mislili

krščanski strokovničarji,

posebno nekateri njihovih voditeljev, da se bo dal doseči z nacijo nek modus vivendi. Res so bili krščanski strokovničarji v začetku nekako tovariško upoštevani. Po sklenitvi konkordata z Vatikanom in po zavzetju protestantske cerkve po hitlerjevcih je bilo vse prijaznosti konec. Naciji so začutili, da lahko sami zagospodarijo v strokovnih organizacijah. Sedaj so se odločili tudi krščanski strokovničarji, da ne morejo več molčati. — Brošura trdi, da se je zgodilo v Nemčiji »nekaj groznega«. Iz pravne države je nastala država sile. Pred 200 leti je bilo boljše ko danes. Če je Friderik Veliki vzel mlinarju mlin, tedaj je ta lahko dejal kralju: Saj so še sodniki v Berlinu. Sedaj pa vlada strankarska justica. Hitler je prišel do oblasti prav v trenutku, ko je stranka že začela upadati, ko so nastopila močna notranja nesoglasja in so bile nacistične finance pred krahom. Centrum je po volitvah, ko naciji še niso imeli zadostne večine, glasoval za pooblastilni zakon gotovo v pričakovanju, da bo tako vlada ostala na zakonitih tleh. V resnici pa je dobila vlada pravico brez parlamenta in predsednika izdajati zakone tudi protivne ustavi. Nihče ni mogel biti tako naiven, da nacisti tega ne bodo do kraja izrabili. — Kajti že preganjanje židov je treba ugotoviti, da je preganjanje naperjeno le proti židovskemu uradništvu in proti malim trgovcem, težkih židovskih bankirjev in kapitalistov se nihče ne dotakne.

Rdeči strokovničarji

so čutili, da so premagani in so zato poskušali vse, kako bi rešili sadove 10-letnega truda preko revolucije. Tudi nacistični strokovničarji so hoteli sporazum. A strankino vodstvo jih je prisililo k umiku. Pod grozečim pritiskom so sklenili rdeči s krščanskimi in nevtralnimi strokovničarji tale

sporazum:

»Po nacionalni revoluciji država ne pozna več razrednih nasprotstev niti internacionalnosti. To dejstvo postavlja ves nemški narod pred nujno zahtevo, da se k temu izjavi.

Strokovne zveze so prepričane, da so tudi one odločilno pozvane k preoblikovanju naroda in ljudstva. Zvesti svoji državnopolitični tradiciji, so pripravljene v novi državi k pozitivnemu sodelovanju. Da bi mogle čim bolj služiti veliki nalogi nove države, se hočejo preko vseh ločilnic preteklosti združiti v eno samo enotno nacionalno organizacijo dela. Religija se mora zaradi njene družabne in državne pomembnosti priznati in spoštovati. Strokovne zveze morajo biti strankarsko-politično popolnoma nevezane in svobodne. Da se ta združitev pripravi in izvrši, so stvorile strokovne zveze voditeljski krog.

Bilo je prepozno!

1. maj je proglasila vlada uradno za praznik nacionalnega dela. Vsi so šli na skupne proslave, tudi rdeči. 2. maja so padle rdeče strokovne zveze, voditelji so bili odpeljani v koncentracijska taborišča. Krščanski strokovničarji so mislili, da morajo sodelovati. Saj so imeli narodni socialisti toliko istih in podobnih načrtov kot oni: boj proti marksizmu, novo, stanovsko družbo itd. itd. Dogodki pa so pokazali, da so se nemški kršč. strokovničarji v tem lepem optimizmu hudo zmotili.

Junija je bila v Ženevi vsakoletna mednarodna konferenca dela in nemška delegacijska delegacija je prišla tja čisto nespremenjena, ker se je zdela tu osebna sprememba brzokone nepotrebna. — Delavske delegacije pa je že vodil dr. Ley, nasilno postavljeni novi delavski voditelj. V delegaciji je bil še B. Otte, predsednik kršč. strokovničarjev in še nekaj drugih, zato, da bi druge delavske delegacije ne nastopile preostro proti Nemcem. Vendar so, kakor drugi delavski delegati, tudi krščanski strokovničarji iz drugih držav ostro nastopili proti Nemcem. Dr. Ley jim je hitel obljubljal za njihov molk letno 20.000 mark (kolikor je znašala preje letna članarina kršč. strok. zvez internacionali). Kršč. strokovničarji so to seveda odklonili, kar je pa dr. Leya tako razkačilo, da jih je nagnal z idioti in dejal, da ga spominjajo delavske delegacije v Ženevi na bivšo komunistično frakcijo v nemškem drž. zboru. Nemški delegati so nato dobesedno pobegnili iz Ženeve. Že 23. junija so bili zatem vsi voditelji kršč. strokovničarjev na ukaz dr. Leya izključeni iz »nemške delavske fronte« in imovina kršč. strok. zvez je bila zaplenjena. Delavci morajo plačevati prispevke organizacijam, v katerih nimajo nobenih pravic, kjer ni »nobenih glasovanj, nikakih volitev, marveč samo avtoriteta, disciplina, odgovornost in podrejenost«, kot v posmeh se slišijo besede iz razglaša »nemške delavske fronte«: »Mi vsi bomo živeli naprej v svobodi, medsebojnem zaupanju in spoštovanju.«

Oblast zverženega križa

ni prišla nad Nemčijo kot blisk iz jasnega neba. Nacionalni socializem ni nikako »čudo« kot meni Hitler, ampak zavratna bolezen na telesu nemškega naroda in države. Nemčiji pač ni manjkalo zdravnikov proti bolezni, temveč energične volje znebiti se te bolezni, kajti ljudstvo je bilo vsled krize silno oslabiljeno. Nacionalni socializem je nenavadna mešanica svojstvenega nacionalizma z močnimi revolucionarnimi stremiljenji. Sedanji nemški nacionalizem se da razlagati iz počutja manjvrednosti. Na tem trpi ves narod. Svetovna vojna, ki je proti vsem pričakovanjem končala zanj z ogromnim porazom, versailleska pogodba, zasedba Porurja, katastrofalna inflacija — vse to je zbil Nemčijo na tla. Še enkrat je poizkusila z racionalizacijo po ameriškem vzoru doseči blagostanje in primerno mesto v svetu, a tudi tokrat zaman. Pretepeno in trudno je postalo ljudstvo zrelo za nacionalistično propagando, ki se je začela sicer že leta 1919., a je mogla uspeti le v gospodarski krizi.

Bistvo nacijske propagande

je trditev, da je nemški narod, oziroma, nordijska rasa višek človeštva. »Kar je danes človeške kulture, umetnosti, znanosti in tehnike, pa skoroda izključni produkt arijcev« (Hitler, Mein Kampf I. 317.) »Razni principi nemštva — to je edino pravo, ki je na svetu.« »Greh proti krvi in rasi je največji greh tega sveta.« Svetlolasi in plavooki German je poklicani vladar drugih ljudstev. Slab je postal in premagan je bil le radi ničvrednih »zajedalcev« židov, ki pripadajo »manjvredni« semitski rasi. Židje so krivi vse stiske, ki je prišla nad Nemčijo, židje in marksisti, zakaj nauk žida Karla Marxa služi židom za »gospodarsko osvajanje« in »politično podjarmljanje« sveta. Nemški delavec je bil potisnjen v politični prisilni jopič marksizma od žida. Pripravljalno vzgojo so vršile strokovne zveze, katere so vodili izključno židje ali pa njihovi slamnati možje. (Tako je zapisal »Der Deutsche«, glasilo dr. Leya.)

Temelji nacijskih rasnih teorij so prevzeti iz vsenemške propagande, ki je bila močna že pred vojno, a ni imela tolikih uspehov. Max Scheler je l. 1917. v svoji knjigi »vzroki sovraštva do Nemcev« razložil sledeče elemente te teorije, ki jo najdemo sedaj pri nacijih:

1. »Staronemška vagnerijanska junaška romantika«, ki stopa na dan sila groteskno n. pr. tudi v tako zvanem »nemškem Bogu«;

2. »Vpliv slike Bismarckove postave«;
3. »Znanstveno čisto nezrele in nedokazane rasne teorije«;
4. »Močni interesi industrijskega velekapitala, ki mu je zelo prijetno, da ima tako lepo in romantično ideologijo za skrivališče svojih zelo realnih in materialnih interesov.«

Oboževanje rase

ni nobena nedolžna zabava. Iz tega so nastali rasni zakoni, ki ukazujejo močno razmnoževanje ljudstva in odstranitev »700.000 do 800.000 najslabših na leto«. Res pa je, da od tiste rase, ki je preje živela na sedanjem nemškem ozemlju in ki so jo opisovali Rimljani s tolikim občudovanjem, da od rase Germanov »z njihovimi divjimi plavimi očmi, svetlimi lasmi in z močnimi telesnimi postavami« ni ostalo kaj dosti. Noben narod ne more rabiti osebni popis izpred 2000 let za sedanjo sliko, kakor ne more starec o sliki iz mladostnih dni reči: takšen sem. Prejšnji bojevitni in gospodovalni Germani so se razlili preko cele Evrope; v Franciji in Italiji so prelivali kri čela desetletja. V lastni deželi so se v 30-letni vojni sami kot narod skoraj da do kraja pomorili. V toku zgodovine so počasi zasedli del njihovega prejšnjega ozemlja slovanski narodi, ki pripadajo tako imenovani alpski rasi (podčrtali mi). Angleški etnolog Stoddard pravi, da je verjetno le dve petini Nemcev nordijske krvi in da je bilo l. 1914. od 70 milijonov Nemcev le 9 milijonov čistega germanskega tipa.

Rasa in religija.

Rasna teorija določa tudi stališče nacionalnega socializma do religije. Rasa se postavlja nad religijo in moralo. Strankin program zahteva svobodo vseh veroizpovedanj v državi, »kolikor ne ogrožajo obstoja države ali ne nasprotujejo pravemu in moralnemu čutu germanske rase. Mnogi voditelji stranke kot na primer Rosenberg in drugi žurnalisti in govorniki so odklanjali stari testament, pisma apostola Pavla in drugo kot židovsko in za germanstvo nesprejemljivo; Rosenberg piše o Bogu v starem testamentu: »to je star žid z vsemu njemu pripadajočimi lastnostmi izvoljenega ljudstva« (Mythus des XX. Jahrhunderts, str. 90). In da naciji tako tudi delajo, priča prepoved vladnega predsednika iz Schleswiga, naj se pri verouku ne omenja Abrahamove daritve, češ da tako pojmovanje Boga ni nemško.

Politično stališče.

Nejasni rasistični blaznosti, ki pa je zadovoljevala ljudsko fantazijo, se je pridružilo prav tako nejasno predstavljanje državne oblike. Monarhija bi odbila vse tiste, ki knezom niso odpustili njihovega bega, kako pa naj se prizna republika, katero so vendar ustanovili »novembrski zločinci«? Niso je ne priznali, ne odklonili. Oboževali so velike moče, katerih zgodovinske obraze so priredili za svojo porabo; bodočo državno obliko pa so pustili v negotovosti, zahtevajoč »močno centralno oblast parlamenta« in »brezpogojno avtoriteto centralnega političnega parlamenta«. Tako se ni nihče razburjal in več prejšnjih knezov je pristopilo v stranko v nadi na blagoslov.

V Bismarckovem rajhu je prevladoval pruski duh in z njim vojaštvo. Oficir je bil v narodu socialno na prvem mestu. Nacionalni socializem je izmenjal ta ideal z novim junaškim tipom frontnega vojaka. Ta je bil ljudski in propagandistično mnogo vreden. Nemcem je militarizem sama po sebi razumljiva stvar, da, celo iz duševnih razlogov bolj kot vsled zunanjih okoliščin nujna življenjska potreba. Nacijevska propaganda je za to s svojimi rekviziti junaškega in bojevitiga germanstva kaj lahko razvnela bolesten občutek manjvrednosti, katerega so ustvarila poveljna poniževanja. In v tem okviru je govoril Hitler o versajski pogodbi. »Genialna propagandistična poraba teh dejstev, teh sadiščnih grozovitosti je vzbudila ljudstvo iz brezbriznosti k odporu in odpor je zrasel v silno zvezo.«

Osrednja točka te propagande pa je bila »laž o krivdi«. Nemčija je bila v Versailles prisiljena priznati, da je le ona kriva vojne. Pritisk se da pač razlagati iz vojne psihoze, ni pa opravičen. Noben razumen človek iz kake druge države ne bo pri tem vztrajal. Saj je znano, da je izbruhnila vojna vsled kratkovidnosti in nervoznosti skoraj da vseh tedanjih državnikov, ne le nemških. V drugih državah se o tem ne govori več. V Nemčiji pa je bilo to bistvo nacistične propagande. V volivnih govorih Hitler ni razlagal nikakega obnovenega programa, ampak je govoril le o »krivdi«, temelju mirovne pogodbe in nje zlih posledicah. Vsem prejšnjim vladam je bilo nemogoče pobiti to laž in vzpostaviti čast Nemčije. V »tretjem carstvu« bo vse boljše.

Industrija pospešuje socializem.

Nemška industrija je kmalu spoznala, da je to edina stranka, ki bi mogla zlomiti delavsko gibanje, in je zato narodne socialiste stalno podpirala, ne sicer javno marveč tajno. Zato industrija pri »Gleichschaltungi« ni bila prizadeta in je vse ostalo pri starem. Sedaj se o prispevkih iz industrijskih krogov tudi čisto javno piše. Ustanovila se je zelo javna

»zbirka nemškega gospodarstva za Adolfa Hitlerja«, »da se omogoči centralna organizacija in vzdrževanje S. A. in S. S. oddelkov in stranke«. Grmeli so proti židovskemu marksizmu, pridigovali pa so narodni socializem iz čisto taktičnih in propagandnih ozirov. Hitler bo prinesel nov socializem, versajski mir, davki, napake in slabosti v vodstvu države in dežel — vse to pa marksistično. Po drugi strani se je zopet proklinjal liberalizem in kapitalizem ter »brezdelni dohodek«. In kaj je ta novi socializem, se je kmalu pokazalo: »Južnonemške dežele so dokazale visoko stopnjo socializma« (Metalarbeiter Sept 1933.). Kako? Poslale se na svoje stroške nekaj delavcev v nek počitniški dom. To samo po sebi ni nikaka slaba reč, socializem pa to prav gotovo ni.

Nemška socialna demokracija.

Socialna demokracija je imela po Weimarju največjo odgovornost za državo. Njena naloga je bila, biti v ogromnih krizah republike državo ohranjujoča sila in bi morala imeti pogum prevzeti odgovornost. Tega poguma pa ni imela. Pri kolebanju med odgovornostjo in poceni popularnostjo je dosledno neodkrito prvo odklanjala, čeprav je večkrat s svojo politično-parlamentarno taktiko dokazala, da ima mož, ki je trenutno prevzel odgovornost, delno prav. To pomanjkanje poguma je pravzaprav omogočilo in nadvse olajšalo Hitlerju in vsej reakciji njihova prizadevanja, da so zrušili še to malo meščanske demokracije.

Hitlerjev gospodarski načrt.

Tudi to, da ni imel nobenih konkretnih gospodarskih načrtov, je Hitlerju delo zelo olajšalo. Če iščemo v njegovem »nespremenljivem« programu smernic za gospodarsko ali stanovsko ureditev, ne najdemo nič. Šele kasneje, ko je postal klic po ureditvi gospodarskega življenja vsled krize — le presilen, so se naciji polastili »stanovske ureditve«, ker je bila ta pač protimarksistična in radi tega porabna. Gotovo je, da niso imeli nikakega svetovnonazornega gledanja in nikakega znanstveno vsaj malo utemeljenega programa. Niso apelirali na razum nemškega ljudstva, marveč na njegovo bedo in stiko. Razumeli pa so umetnost pridobivanja ljudske naklonjenosti. Hitler je igral ljudski duši melodijo, ki je prijetno zvenela revnim, brezposelnim masam kot obljuba kar najlepše bodočnosti v tretjem carstvu. Mase (pri marčnih volitvah skoro večina) so sledile vabljivim glasovom političnega pustolovca in sedaj se je zgrnila nanje gora — tretje carstvo.

Bajka o odpravi brezposelnosti.

Zverženi križ vlada absolutno, Delavstvo je prevarano in ogoljufano. Ostalo mu ni nikako sredstvo odpora, vsaka najmanjša kritika se hudo kaznuje. Podreditev in molk ali pa koncentracijsko taborišče ali bela smrt. Dva milijona brezposelnih naj bi bilo po poročilih časopisja manj ko preje. In vendar niti brezposelni člani med nekaj stotinami soc. napadalnih oddelkov niso dobili zaposlenja, čeprav imajo predprave. In kako je mogoče, da je »Führer« vrhovne Zveze nemških delavcev še 5. septembra tožil o brezposelnih nacijih: »Neznosno je, da hodijo zvesti nacionalni socialisti žigosati, marksisti in komunisti pa so v delu in imajo kruh. Pa dajmo vseeno, računajmo! Po poročilu državnega delovnega lista z dne 5. septembra 1933. je bilo zaposlenih meseca julija 13,436.000 delavcev proti 11,487.000 v januarju 1933, torej zmanjšanje brezposelnosti za 1,949.000. Iz istega časopisa je razvidno, da je l. 1932. zaposlenost prav tako porasla od 12.085.000 v januarju an 12,756.000 v juliju in je torej takrat brezposelnost vsled sezonskih prilik padla za 671.000. Poleti brezposelnost vedno pada. To se dogaja tudi v drugih državah, kot priznava revija »Wirtschaft und Statistik«, katero izdaja statistični državni urad. Dalje je treba pripomniti, da so to poletje prišli do veljave programi o pribavi dela od prejšnjih vlad. Tako poroča »Maasbode« od 2. septembra, da je do konca septembra dobilo dela 700.000 ljudi vsled Gereckovih in Papenovih programov. Zraven tega je jasno, da tisti stotisoči, ki so bili kar s silo nagnani v delovna taborišča ne veljajo več za brezposelne.

Število brezposelnih, ki so dobili delo po odredbah sedanje vlade, je prav neznatno. Ugotoviti je tudi treba, da gospodarsko ministrstvo stalno opominja vlado, naj nikar ne tišči ljudi v obrate, če jih produkcija ne rabi. Iz odredbe pruskega notr. ministra Goeringa je tudi razvidno, da novozaposleni v celoti ali pa vsaj delno še vedno prejemajo podporo in da jim podjetniki plačujejo prav za prav le razliko med plačo in podporo. Goering pravi k temu postopku, da je zelo nevaren, posebno iz gospodarskih razlogov. »Saj pomeni to, da se znaten del mezd privatnega gospodarstva plačuje iz javnih sredstev.«

Tudi Hitler mora kuhati z vodo.

O napovedovanih ogromnih delih nacionalnega socializma ni govora. Dela se isto in prav tako kot druge vlade in države. Sedaj je boj proti brezposelnosti odložen do pomladi 1934, kakor je oznanil Goebbels. Seveda se je Hitler od svojega neodgovornega propa-

gandnega govornišva zelo unesel. In danes je dejansko »Führer« le še za parado. Goering in Goebbels imata večji vpliv in »Führerjevi« govori se ne objavljajo taki kot so bili govorjeni. Vedno je pod cenzuro. Mase se uče molčati. Tretje cesarstvo ni nikak paradiz. Je kot vulkan. Nevarnosti groze od vseh strani.

Težko je verjeti, da bi bili sedaj junckerji zadovoljni, ko morajo dele svojih veleposesev »prostovoljno« oddajati. Vsaka odredba, s katero je le malo ustrezno revolucionarnemu toku v stranki, vzbudi na desnici odpor. In kljub prijaznim besedam generalobersta Blomberga se ne ve, kako bi se zadržala državna, če bi postal položaj zares kritičen. Mnogo hujša nevarnost pa grozi tretjemu carstvu z leve. Tudi v lastnem taboru vre.

Prejšnji marksisti in komunisti, ki so sedaj med nacionalnimi socialisti in tudi tisti naciji, katere je pritegnila v gibanje socialna usmeritev, — govore še vedno o drugi revoluciji. Dr. Ley tolaži mase s tem, da je cilj gibanja, da bodo postali delavci »resnični gospodarji jutri,« potem je to zelo lepo, a ne zadovoljuje. Dolgo se pač ne bo moglo tako naprej tolažiti brezposelne mase na jutri, in jim predpisovati, da morajo biti danes še lačni in mirni. Velika nevarnost za tretje carstvo so še zmerom komunisti s svojimi vztrajnim razdiralnim delom, o katerem poročajo tudi nemški časopisi vsak dan. Njihovo pravo polje in zanje pravi čas je nastopil prav za prav šele sedaj. Splošno je znano, da imajo še vedno velike zaloge orožja. V svoji revolucionarni borbi se morejo sklicevati prav na Hitlerja, ki je dejal v svoji knjigi »Mein Kampf« tole: »Gon za samoobrambo poteptanih je vedno najboljša opravičilo njihove borbe s kakršnikoli orožjem.« — V. P.

Pregled

Tuja kritika o mladem slovenskem pisatelju, našem sotrudniku.

(Srpski književni glasnik 16. oktobra 1933.)

Predstavniki mlade, sodobne generacije v slovenski literaturi prihajajo vse bolj do izraza. Ne moremo reči, da bi njihovo ustvarjanje pomenilo prelom z generacijo pred njimi, s takojmenovano vojno generacijo. Ne pomeni to niti zametavanje pozitivnih, zlasti stilnih in jezikovnih metod predvojnega generacije z Ivanom Cankarjem na čelu. Največji in najgloblji prepad med dvema dobama, med dvema različnima umetniškima pojmovanoma književnosti je in bo v slovenski književnosti med »moderno« in med generacijo pred njo. Nasproti temu pa brazda, ki so jo zaorali mladi v zadnjih nekaj letih, dasi je književno-zgodovinsko važna in pomembna, vendar ne znači direktnega preloma z onim, kar je bilo pred njim, marveč znači v marsičem le prilagojevanje novih, sodobnejših gledanj starim oblikam. Samo po sebi umevno je, da so tudi tu izjeme. Vprav Javornik n. pr. jih dela. A o tem pozneje.

Od mladih so zdaj objavili obsežnejša dela Miško Kranjec (Življenje, Predmestje), Tone Selškar (Nasedli brod), Bogomir Magajna (Gornje mesto), Miran Jarc (Novo mesto), a zdaj pa še Mirko Javornik s to svojo prvo knjigo. Toda treba je takoj pripomniti, da so njihova dela precej različna in da ne drže v eno smer. Skupna je že vsem povrsti podzavestna želja, da se tem bolj približajo stvarnosti sodobnega življenja. Doseženi uspehi zavise od predispozicij in psiholoških razpoloženj vsakega posebe. Približevanje k stvarnosti sodobnega življenja logično pelje k socialnemu v književnosti. Zanimivo je omeniti, da se v knjigah zastopnikov slovenske mlade generacije, v kolikor se je socialno izrazila, nahaja prav toliko socialnih momentov, kolikor to nujno spada v okvir stvarnejšega gledanja življenja. S tem hočemo reči, da o hoteni, tendenciozni socialni smeri v sodobnem slovenskem književnem ustvarjanju, v kolikor se izraža po zgoraj omenjenih zastopnikih (od najmočnejših) ne more biti niti govora. Njihova stvarnost je sorazmerno blaga, ponavadi brez

namenoma iskanih podčrtavanj in brez ostrine, a prav zaradi tega toliko realnejša, privlačnejša. Seveda, veliki socialni roman bo moral v slovenski književnosti šele priti, zakaj na romanih trpi ta književnost sploh pomanjkanje. Največ upanja polagajo vprav v dvojico najmlajših, v Miška Kranjca (ako se unese in se stilno, jezikovno izpopolni) in Mirka Javornika. Po našem mišljenju bolj v drugega kakor v prvega.

Mirko Javornik je po letih najmlajši v vrstah sodobnih slovenskih književnikov, ki so dosegli že kaj priznavanja. Prvi njegov uspeh in stvarni vstop v književnost so bile kratke novele (Balada o cigareti,* Osem ur življenja), ki jih je napisal v naglici, na poti, ko se je mudil v Indiji, in ki so objavljene v knjigi »Sedem mladih slovenskih pisateljev« 1930. Drugi njegov uspeh je, toletna knjiga »Črni breg«, s katero se je Mirko Javornik solidno uvrstil v prvo vrsto slovenskih književnikov, ki danes pišejo.

Zdi se nam, da je Slovenija po svojem življenju ter industrijsko-poljedelski zvezanosti danes ozemlje, ki ima od vseh naših pokrajin najbolj ugodne pogoje za stilno socialne snovi, potrebne sodobnemu književnemu ustvarjanju. Kaj bi ustvarila iz materiala, ki ga je zlasti zadnja leta v izobilju po premogovnem področju Trbovlje—Zagorje—Hrastnik, si lahko le mislimo. Toda slovenska književnost danes ne hodi pred narodom, na stališču vodnika, ki mu bo pokazal pot. Ne hodi niti vzporedno z njim, z njegovim življenjem, z dogajanjem ogromne važnosti vprav v zadnjih nekoliko letih, hodi prepogosto izza življenja, po široko razhojenem kolovozu, kjer nikogar ne dohiti, nikomur ne svet. Izjeme so redke, pa zato tem dragocenejše.

Javornikov »Črni breg« je po vsebini izraz rodbinskega življenja slovenskega rudarja, brez določene lokalizacije, toda iz različnih okolnosti je možno sklepati, da je pisec imel pred očmi prav zgoraj omenjeni premogovni revir Zagorje—Trbovlje—Hrastnik. Korenova rodbina ni v bistvu podana kot docela proletarsko rudarska. Javornik je orisal v njej tipično osredje prehoda iz kmečkega življenja v rudarsko. Oče, stari Koren je bil svoje čase zastopnik maloposestniškega, kmečkega stanu, ki je tako značilen za slovenske razmere, a je pozneje po sili razmer stopil v vrste rudarjev-premogarjev. Bistvo tega dela po tem takem vprav v prehajanju iz kmečkega, maloposestniškega ambijenta v rudarski. Stari Koren torej samo deloma spada v ta proletarski krog, medtem ko so njegovi sinovi, zlasti Tone kot glavna osebnost v delu že v dosti bolj zaznatni meri odvisi od trdega rudarskega kruha. Korenova družina ima še svojo lastno hišo, svoj dom. Toda ta njihov dom se zruši v prepad, ker je rudarska družba pri kopanju črnega zlata prevrtala križem krašem skoro že vso okolico. Še pred tem je sina Toneta doletela nesreča pri posipanju zemlje v rovu. Noge so mu hrome, zmečkane. Doma leži in čaka ozdravljenja. Živi v upanju, vsi drugi pa vedo, da zanj ni več ozdravljenja. Toda zdravnikove sodbe mu ne povedo. Njegovo dekle, Fani, ki jo ima silno rad, ga obiskuje, pa se mu vse bolj oddaljuje, ko vidi, da zanj ni rešitve; to je ženska brez globlje ljubezni in gleda na življenje realno. Katastrofa se bliža. Razpoke na hiši rasto. Nekega dne, ko se je Tone po bergljah vrnil s kratkega sprehoda v bližnji gozd, se začne Korenova hiša rušiti, pogrezati. Tone je močno imel rad veverico doma v kletki. Da bi jo rešil, se po bergljah odpravi v hišo, ki se podira. Zdaj ga v drugo zasuje zemlja, ki potegne hišo in njega v prepad.

To vsebinsko preprosto dejanje je Javornik prikazal realno, izredno prepričevalno, brez iskanih efektov. Posebno moramo podčrtati nedvomno

* Izšla v prevodu v Srpskem književnem glasniku 1. oktobra 1933.

vrednost njegovega plastičnega opisa samega rudnika in življenja v globinah. Pred njim podobnega opisa rudnika, tako realnega in prečutenega v slovenski književnosti ni bilo. Osebe so žive, stvarne, prikazane v svojem osebnem življenju kakor v položaju, ki ga zavzemajo v skupnosti, docela harmonično in stabilno. Zlasti oče Koren, njegova žena in sin Tone so podani v polnem zamahu. Dejstvo, da je Javornik v svojem prvem obsežnejšem tekstu pokazal toliko pozitivnih vrednot pravega književnega ustvarjanja, nas navaja k temu, da še z večjim upanjem in pozornostjo pričakujemo njegovega nadaljnjega umetniškega razvoja. Hibe, ki so neizogibne vprav v delih mladih, še neizdelanih in nesigurnih pisateljev, in ki jih je nekaj tudi pri Javorniku, bodo izginile z njegovim umetniškim dozorevanjem. K tem prištevamo v prvi vrsti nekatere naivnosti, ki pa vendar niso toliko zaznatne, da bi škodile enotnosti in ustaljenosti dela, ki pa pazljivemu opazovalcu ne morejo uiti. Tudi odnosi med rudarji in med vodstvom rudnika bi bili lahko bolj niansirani, izdelani. Čas je že, da že prenehamo s starinsko proporcionalnostjo v risanju zastopnikov proletarskega razreda in kapitala. Zakaj šablona nič ne velja, posebno ne v zaželeni stvarnosti sodobnega književnega delavca.

Je pa še nekaj, na kar je treba posebno obračati pozornost in v čemer se Javornik loči iz kroga vseh slovenskih vodilnih pisateljev: to je njegov jezik. Ta je poleg njegovega hladnega, realnega gledanja življenja njegova največja vrlina, njegov največji adut. Njegov jezik je toliko naraven, harmoničen, izenačen, razumljiv in neiskan, pa spet plastičen, bogat izrazov in elastično virtuozen, da kar zaprepašča. Medtem ko je na večino slovenskih mladih pisateljev v večji ali manjši meri po jeziku vplival Ivan Cankar (Magajna, Mrzel itd.), pri Javorniku tega ni. On se naslanja na narod in na njegovo jezikovno bogastvo in ustvarja docela samostojno.

»Črni breg« je ena najsimpatičnejših knjig v slovenski literaturi po vojni. Javornik je dvignil interes za rudnik in to prav v času gospodarskega zastoja in težkega stanja, v katerem se danes nahajata najštevilnejša in za Slovenijo najbolj bistvena stanova: kmečki in delavski. To dejstvo še povečava sodobnost knjige in dviga njeno vrednost. Opravičeno je, da pričakujemo od Javornika čez nekoliko let roman, stvaren in sodoben problemni roman. Kajti on je zrasel prav na prelomu dveh dob, one izpred in one po svetovni vojni, videl je rušenje starih veličin in porast ter primerjanje novih vrednot. Kvaliteta »Črnega brega« vpliva upanje, da mu bo uspelo ta veliki slovenski socialni roman tudi dati. — Tone Potokar.

Letošnja svetovna žetev pšenice.

Na podlagi podatkov Mednarodnega žitnega zavoda v Rimu se ceni letošnja žetev pšenice razven Rusije na 450 milijonov metriskih centov, napram

letu 1927 ko je znašala	347
1928	384
1929	394
1930	371
1931	391
1932	405

Letošnja žetev pšenice je tedaj napram lanskemu večja za 45 milij. v povprečju zadnjih 6 let pa je večja za 72 milij. met. centov.

Zavod ugotavlja, da to ogromno nadprodukcijo ni pripisovati povečanju posejane površine, marveč povečanju hektarskega do-

nosa, vsled boljših vremenskih prilik in racionalnejših metod v poljedelstvu.

Površina posejane pšenice v hektarskem donosu se je razvijala v Evropi takole:

1927	28.800	12.0%
1928	29.000	13.3%
1929	28.400	13.9%
1930	29.800	12.4%
1931	30.700	12.7%
1932	30.500	13.3%
1933	30.800	14.0% (ocenjena)

Povečani proizvodnji pšenice v Evropi pa je treba priracunati še zaloge pšenice iz stare žetve. Podonavskim državam bo letos ostalo pšenice za izvoz približno 18 milij. met. cent. Za države, ki pšenico uvažajo, pa se računa,

da bodo v času (od 1. avg. do 31. julija) potrebovale pšenice samo 70 milij. met. centov, ko so v letu 1932-33 uvozile 117 milij. met. centov, v letu 1931-32 144 milij. met. centov, a v letu 1930-31 154 milij. met. centov.

V Sev. Ameriki pa je letošnja žetev pšenice za 137 milij. met. centov manjša od lanske. Gotovo bo to precej vplivalo na zmanjšanje žitnih zalog. Ta vpliv bi prišel do izraza le tedaj, ako se na svetovnem tržišču ne bi pojavila Sovjetska Rusija. Prav tako je tu vpoštovati tudi Avstralijo in Argentino. Po informacijah je bila žetev pšenice v Rusiji zelo dobra, posebno v Ukrajini, (primerjaj poročila naših dnevnikov o strašni lakoti v tej deželi!), zato se bo Rusija gotovo pojavila na svetovnem žitnem tržišču kot jak prodajalec in konkurent.

Kar se tiče Evrope bo radi produkcije pšenice letos najtežje izmed zadnjih štirih let. Potrebe uvoznih držav so napram letu 1933-31

padle za polovico, ko se je na drugi strani proizvodnja povečala in so tudi zaloge iz prejšnjih let precej znatne. Poleg tega je po poročilih Mednarodnega žitnega zavoda v Rimu računati še z ruskim izvozom. Vse to je vplivalo, da je cena pšenici padla na najnižjo točko in sicer pod 100 Din za metrski cent. Cena pšenici v podonavskih državah pa je 75.— do 70.— Din za metrski cent.

Vsled tega tudi ni nikakega izvoza. Vprašanje je, ako se bo to razmerje držalo in kakšni bodo v bodoče izgledi za izvoz. Posebno težko je zadelo to one države, ki imajo večje količine pšenice za izvoz in so pripravljale vso potrebno zaščito, da obdržijo ceno pšenici vsaj na dosednji višini. Pri vsej tej zaščiti izvoznikov pa vendar ni mogoče doseči v izvozni trgovini pšenice nikakega izboljšanja. — Po »Glasniku za pospeševanje zunanje trgovine« od 15. nov. 1933.

Ocene

Vera Stein-Erich: **Kolektivni rad u savremenoj školi.** Minerva, Zagreb. — Kot prvi zvezek knjižnice »Nova pedagogika« je izdala »Minerva« knjižico z gornjim naslovom. Opisuje kolektiven pouk na nekaterih velikih nemških šolah pred Hitlerjevim režimom. Zlasti so zanimivi številni zapisniki, ki vedno kažejo uspeh takega pouka. Ker je pisateljica sama dolgo poučevala na takih šolah, opisuje prav podrobno izvrstne upsehe, ki so bili doseženi. Take knjižice bi zlasti bile primerne za učitelje, profesorje in sploh vse, ki jim je izročena vzgoja mladine. Založba bo naredila prav, če bo izdala še več takih knjižic. — R. V.

Elizabetha Barret - Browning: **Portugijski soneti.** Poslovenil Alojz Gradnik. Tiskovna zadruga v Ljubljani. Cena v platno vezanem izvodu Din 25.—. Pravkar je izšla ta ljubka knjižica, ki že po vzorni opremi (dvo-barvni tisk) prekaša mnoge letošnje knjižne novosti: Gradnikov prevod znamenitih »Portugijskih sonetov« angleške pesnice Elizabete Barret-Browning. Mnogi primerjajo teh 44 sonetov Shakespearejevim, vsi pa jih uvrščajo med

trajne plodove pesniškega genija. Navdihnili jih je, v zanosna duševna stanja stopnjevana ljubezen. Malo primerov poznamo v vsej svetovni literaturi, v kateri bi se ženska duša, razgibana od plemenitih romantičnih čuvstev izpovedala tako mogočno. Zato so »Portugijski soneti« prevedeni v vse svetovne jezike; največji pesniki so s prevajanje le-teh preizkušili svoje prevajalske sposobnosti. Pesnik Alojz Gradnik jih je prevzel v nerimani pesniški besedi in je tako prenesel v naš jezik njihovo čustveno in miselno bogastvo.

Georges Verré: **Robijaši, kolonisti i kanaci.** — Prevedel dr. H. Smolaka. — Binoza 1933. Zagreb. — Knjiga je reportažna slika življenja na samotnih otokih južnega morja. Zal je mukepolno življenje kaznjencev na teh otokih podano le preveč pustolovsko romantično in premalo socialno-realistično. Založba, ki ima pri izbiro knjig dokaz srečno roko, je tu zgrešila. Ta reportaža bi bila prav dobro lahko zabavno čtivo, če bi ne bilo vse pripovedovanje malce razvlečeno. — M. V.

Mlade zarje — drugič in zadnjč

Zarjani so si po dveh mesecih dali kdove od koga roditi odgovor na pamfletne glose, ki jih je o njihovem programatičnem almanahu prinesla »Beseda«. Ker ti mladi ljudje po svoji življenjski in idejni nedelavnosti — ki jo moramo opazovati v delovanju kat. akademskih društev od dne do dne bolj — pač nimajo pravice bojevito — kdo ve po čigavem nalogu — klicati na odgovor list, kakor je »Beseda«, bi se tudi na njihov nezreli in nestvarni zalat v »Slovencu« z dne 7. decembra 1933. pač ne splačalo odgovarjati. Ker je pa iz tistega neumnega in izmikajočega se pisanja razvidno, da omenjenega sestavka niso hoteli ali mogli razumeti, jim tu ponovimo še nekaj vprašanj, na katera so v svoji vnemi za ocenjevanje katolištva in demokracije ter svobodnosti revije »Besede« pozabili.

1. Ali je res, da je društvo želo za svoje delovanje že kjerkoli slavošpeve, kakor se baha?

2. Zakaj ni odgovorila na ugotovitev, da je sestavljanje citatov v naj-neumnejšem članku »Mladih Zarj« denunciacija? Naj odgovori »Zarja« po svojem katoliškem prepričanju, če je to-zadevna trditev »Besede« resnična ali ne! To je dosti važnejše, kakor razni vprašaji od strani nezrelih ljudi, ki njih duhovitost in telesnost ni drugega kakor vprašaj!

3. Zakaj niso v svojem nezakonskem elaboratu odgovorili na vprašanje, čemu je v članku, ki naj bo objektivni pregled nazornih sil in nevarnosti med akademsko mladino, izostala vsaka beseda o liberalni in fašistični skupini akademikov, ki sta danes na univerzi najmočnejši, daleč močnejši od ljudi, ki bi jih »Mlade Zarje«, »Slovenec« in njuni uredniki naredili, če že ne za prave boljševice, pa vsaj za katoliške marksiste? Da je ta stran za »mlado katoliško« fronto brez nevarnosti, to je jalova obramba zagovarjalcev »Zarjinega« almanaha, saj je temu dokaz juridično društvo. Ali pa je omemba teh skupin izostala zaradi toliko zaželjene skorajšnje politične združitve klerikalcev in fašistov, zaradi mistične politične ontologije ali zaradi česarkoli. Naj »Mladi Zarjani« v prihodnje ne pozabijo odgovoriti tega, če jim bodo očetje pustili.

4. Omenjena ocena v »Besedi« ni bila — kakor je vsak bralec z vsaj povprečno inteligenco lahko ugotovil — ocena v navadnem smislu besede. »Beseda« ocenjuje samo resna dela resnih ljudi. O tem dvojem pa v svojem »Zarjani« najbrž sami niso prepričani. Omenjeni sestavek je pamflet, ker je pamflet najbolj in edino učinkovita literarna oblika o nezdravih razmerah pri nezdravih ljudeh. Kaj je pamflet, naj se pouče v literarnih stilistikah ali pa v književni tradiciji slovenske katoliške politike. (N. pr. S krampom in gorjačo, Ajmo mi Sokoli, Obljubljena dežela Socialija, Primate tatu, Boncourjeva marmelada in mnogih »Slovenčevih« člankov — seveda so vse to slabi pamfleti.)

5. Kaj je dostojno pisanje, je treba vedeti najprej tistim ljudem, ki so v svojem življenju napisali en slab članek, ne pa reviji, kakor je »Beseda«. To-rej naj priredi »Zarja« tozadeven tri ali večdnevni tečaj.

6. Ugotovitev, na kateri temelji ves famozni odgovor v »Slovencu«, češ ocene v »Besedi« ni napisal Zarjan (kar je odbor ugotovil po društveni inkviziciji), naj vedo sledeče: kot »Zarjan« se menda lahko podpiše kdor se hoče, končno tudi tisti, ki je bil član Zarje prejšnji semester in se za naslednjega še ni vpisal, ker se je nameraval morda kam drugam. Tudi ni izključeno, da bi se kot »Zarjan« ne smel podpisati bolj ali manj oficijelni starešina »Zarje«. Proti temu ne pomagajo ne inkvizicije in ne izjave.

7. S smelimi vprašanji, ki jih odbor Jugosl. kat. akad. d. »Zarje« naslavlja na »Besedo« zadošča in čemu ne, je najmanj upravičena kaka »Zarja«, saj vsi vemo, koliko »Zarjanov« bere »Besedo« in tudi kaj drugega. Da je uredništvo še vedno istega mnjenja glede novih stremeljenj in tokov, ki se jim ne gre zapisati, je dokazalo prav s tem, da je pustilo priobčiti negativno oceno takega »novega« stremljenja, kakor je ono »Mladih Zarij«. Glede krščanskega etosa naj »Zarjani« rajši prerešeta jo kritično — če so tega zmožni — drugi članek v svojem almanahu, naj malo premotre oficijalno katoliško prakso, politiko, življenje in gospodarstvo, pa upamo, da jim bo — če so res tisti zdravi, mladi, bojevitni, novi ljudje, kakor se hočejo delati — to za zmeraj zaprlo ventile, po katerih gredo v svet fraze o krščanskem etosu, brez ozira na to, kako se z obnovo praktičnega katoličanstva in s praporom Kristusa kralja na univerzi sklada dejstva, da so oficijelna katoliška akademska društva pod pokroviteljstvom svojega komiteja gospa, ki so skoraj vse v kongregaciji, v adventu priredila najrazkošnejši in najelitnejši celonočni ples v sezoni (9. XII.) dan po prazniku katoliške mladine (8. XII.) in po njegovih slavnostnih prireditvah, brez ozira na dejstvo, da so katoliški listi in vse prižnice polne besedi o propadanju morale, da velja po nauku v cerkvi na deželi ples sploh za greh in kaj šele v adventu, in da se to vrši v društvih, ki so vsa včlanjena v Katoliški akciji, v društvih, ki njih sejam prisostvuje in v njih izvaja pritisk v čisto neverskih zadevah zastopnik cerkvene oblasti. In še brez ozira na dejstvo, da celo tako mladi ljudje svoje tovariše, ki morda hočejo samostojno misliti, proglasijo tako radi vsaj za komuniste, če že ne za kaj hujšega. Če res dajo kaj na krščanski etos, bodo videli, da se tu rodi vprašanje o dvojni, če ne o trojni morali. Pika. (Ne vprašaj.) Tu se bo praktični krščanski etos Zarjanov pač laže izživiljal kakor v imaginarnih, pubertetnih naskakovanjih — za katera so se »Zarjani« pri nastopu proti »Besedi« dali izrabiti — načelnosti naše revije in njene upravičenosti. Te ugotovitve naj na svoji poti v mlade zarje — zaradi interpunkcijske spremembe — smatrajo za veliki klicaj. Vprašaje so — kakor delajo to sicer le omenjeni ljudje — napravili preveč popularne. Namesto, da bi opominjali kogarkoli na katerikoli eksistencialni smoter, naj skušajo iskati svojega, kakršnega bi kot mladi slovenski inteligenti te čase morali imeti.

8. Ugotavljamo, kot gentlemani, da se bo videlo, da nismo samo suroveži, robavsi in čekisti — da je odgovor »Zarje« imel tudi — poleg vsega — pozitiven pomen pri tako potrebnem prebrihtanju slovenskega naroda: da je »Slovenec« prvič v svojem častivrednem življenju omenil revijo, ki je tudi veljala za katoliško in ki je dosegla priznanje vse slovenske javnosti. To je vsekakor lepo in naravnost sodobno od katoliškega dnevnika, ki nas informira z mladimi katoliškimi pojavi in gibanji v Španiji, v Litvi, v Estonski, med Baski, med Andorci, v republiki Liberiji, na Japonskem itd. Drugi pomen pa leži v tem, da je vsaj odbor »Zarje« kakor se da sklepati iz citatov, morda prebral oba letnika »Besede«. Upamo, da to ne bo ostalo brez posledic in to je, zaradi česar smo veseli, da smo s svojim krutim člankom o »Mladih Zarjah« izigrali mlade in stare Zarjane ter zaradi njihovega nadaljnega prebrihtavanja obljublamo, da se bomo držali svoje programatične poti ne le v idejnem temveč prav tako v pedagoškem svojem delu.

Kljub vsemu še Zarjan.

